

II RIIGIKOGU

10. istungjärk. Protokoll nr. 308 (6.)

1926. a.

II Riigikogu koosolek 19. jaanuaril 1926. a.
kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 91 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Teemant**, välisminister **A. Piip**, sõjaminister **J. Soots**, rahaminister **L. Sepp**, haridusminister **J. Lattik**, põllutöominister **H. Laretei**, tööhoolekandeminister **Chr. Kaarna**, kohtuminister **T. Kalbus**, kaubandus-tööstusminister **E. Veberman**, siseministri abi **E. Kübarsepp**.

Päevakord:

1. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1926./27. aastaks — I lugemisel.
2. Vabriku- ja käsitööstusseaduse § 187. täiendamise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.
3. Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldusseadus — II lugemisel.
4. Põlise tarvitamise ja eluaseme seadus — maakomisjoni ettepanek.
5. Kogukondade ja asutuste rendimaade korraldusseadus — maakomisjoni ettepanek.
6. Üüriseaduse muutmise ja ärakaotamise seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Jürman**.

Sekretäri kohal sekretäär **J. Holberg**, pärast abisekretäär **L. Raudkepp**.

Koosolek algab kell 5.15 min.

1. Päevakorra täiendamine. Juhataja **A. Jürman**:
Avan Riigikogu koosoleku.

L. Raudkepp (krst):
Teen ettepaneku, võtta päevakorra teiseks punktiks eelarve-komisjoni valimine.

Juhataja **A. Jürman**: Päevakorra kohta on tulnud ettepanek rkl. Hasselblatt'i poolt, võtta päevakorra esimeseks punktiks komisjonide täiendavad valimised.

M. Martinson (põl): Eelarve-komisjoni valimise küsimus on kaunis kiirelt üles

tõusnud, kuna selle ajani selgust ei olnud, vanematekogu otsustas alles eile, missugune see eelarve-komisjon oleks, ja sellepärast ei ole vast kõik rühmad oma seisukohta võtta saanud, et komisjoni liikmeid valida. Sellepärast oleks minu ettepanek päevakorra suhtes, mitte et eelarve-komisjoni valimised päevakorra teiseks punktiks võetaks, vaid jätta need pärast esimest vaheaega.

Juhataja **A. Jürman**: Seletuseks võin öelda, et eelarve-komisjoni valimine on ette pandud just päevakorra teise punktina.

Rkl. Hasselblatt'i poolt on esitatud ettepanek, võtta päevakorra esimeseks punktiks komisjonide täiendavad valimised, päevakorra teiseks punktiks oleks eelarve, ja päevakorra kolmandaks punktiks eelarve-komisjoni valimine.

Asun päevakorra kohta tehtud ettepanekute hääletamisele selles järjekorras nagu nad tehtud. Asun rkl. Hasselblatt'i ettepaneku hääletamisele, võtta päevakorra esimeseks punktiks komisjonide täiendavad valimised. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Teine ettepanek, päevakorra teine punkt, vastuvõetud ettepaneku järgi jääks seega päevakorra kolmandaks punktiks. Asun rkl. Raudkepp'i ettepaneku hääletamisele, eelarve-komisjoni valimise suhtes. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Seega on päevakord kindlaks määratud.

2. Komisjonide täiendavad valimised. Vene ja Balti Saksa Riigikogu rühmad on ühinenud komisjonide valimistes ja teevad ettepaneku, Riigikogu valimise ja rahvahääletamise seaduse komisjoni valida rkl. Grigorjev. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

3. E. Masik'u sõnavõtmine isiklikus asjas. Isiklikus asjas on sõna rkl. Masik'ul.

E. Masik (põl): Väga austatud rahvasaadikud! Riigikogu läinud-neljapäevasel koosolekul kuulus väga lugupeetud rkl. Johanson'i kõne ajal Vene-Balti tehase tööliste asjus, sotsialistliku tööliste partei ridadesi vahelhüüdeid, millest saalis valitseva müra tõttu raske oli aru saada.

Koosoleku kirjeldust ajalehtedest lugedes leidsin, et mõningad vahelhüüded olevat minu aadressil öeldud, mille juures eriti „Postimees“ 15. jaan. s. a. Riigikogu koosoleku kirjelduses peaaegu varjamatult minu aadressil inetuid kahtlustavaid järeldusi teeb, samuti kui „Ühendus“ 16. jaan. s. a.

Riigikogu stenogramme järele vaadates näeme, et tõesti on rkl. Johanson'i kõne ajal mõningad vahelhüüded aset leidnud. Nimelt on protokolleeritud rkl. Gustavson'i vahelhüüe: „Tema koht on põhja-lääne armees“. Kelle kohta see vahelhüüe just sihitud, ei ole küll selgesti näha, kuid et rkl. Johanson sellel momendil nähtavalt minu poole pöördes rääkis, siis võib oletada, et rkl. Gustavson sellega mind mõtles.

Edasi rkl. Johanson'i kõne vältel, kus ta üldiselt rääkis, on veel protokolleeritud: „... (Hulgalised vahelhüüded. J. Hünerson, põl: Punaseristi autot! J. Vain, stp: Väejooksik!)“ Kellele lugupeetud rkl. Vain viimase süüdistuse ütles, ei ole stenogrammist arusaadav, kuid arvan, et rkl. Vain'il jätkub niipalju kodanikujulgust, et seda siit avalikult ütleb.

Ehk küll seega otsekohe näha pole, et protokolleeritud vahelhüüetes mind oleks mõeldud, kuid arvesse võttes nimetatud oletusi, samuti ka ajalehtede kirjutusi — mille kohta küll tänane „Postimees“ minu õienduse on avaldanud — ja eriti ka seda, et mitmed sotsiaaldemokraatliku tööliste partei liikmed näevad huvi tundvat minu mineviku vastu, eriti sellest ajajärgust, kus enamlusvastases võitluses tegev olin, siis leian tarvilikuks nendele seda ülesannet kergendada, ning siit avalikult järgmist seletada:

Pärast enamlaste võimulepääsemist 1917. a. ja Vene meriväeteenistusest lahkumist elasin Soomes ning hiljem Norras, kust vabatahtlikult 1918. a. keskel Inglise sõjaväeesituse ettepanekul sõitsin Muurmani frondile Veneliitlaste ühissõjavägede teenistusesse. Selle frondi ülesannetel 1919. a. Soome komandeerituna avanes mulle võimalus, selle asemele, et Muurmani tagasi sõita, kus olin sõjavägede nimekirjas, 1920. a. alguks Tallinna üle tulla, eesmärgiga Eesti riikkondsusesse astuda ja muidugi kodanikukohuseid sõjaväeteenistuse asjus täita. Eestisse tulekul ilmusin ma kohe merijõudude juhataja juurde, et oma teenistust pakkuda. Et aga sel ajal sõjategevus juba faktiliselt lõpetatud ning erilist tarvidust minu erialal polnud, siis selgus, et minu astumine Eesti riikkondsusesse ja sõjaväkke võis minna harilikku teed. Senni kui oma paberid olin saanud lõpulikult korda ning likvideerida vahekorrad Muurmani frondiga, olin lühe-

mat aega ametis kaitselaevastiku likvideerimisel põhja-lääne armee juures. Otse selle järele aga, kui olin oma vahekorrad Muurmani frondiga lõpetanud ning paberid korda saanud, nii et mind Eesti kodanikuna registreeriti, võeti mind juba järgmisel päeval Eesti sõjaväkke vastu.

Võin juurde lisada, et minu kui Eesti meriväe reserv-leitnant-inseneeri ametlikus teenistuslehes, mis välja antud sõjaväe staabi poolt, on sõna-sõnalt öeldud:

„Registreerimisele ilmunud Muurmani frondilt kodumaale jõudmise puhul 17. märtsil 1920. a. arvates ja teenistusesse määratud ohvitseride reservi...“

„Demobilisatsiooni puhul vanaduse tõttu sõjaväeteenistusest vabastatud 31. mail 1920. a. (Vabastamise tunnistus 5752) ... Teenistusleht kokku seatud 6. märtsil 1920. a.“

Loodan, et need dokumentaalsed teated küllalt selgelt näitavad, et katsetel minu mineviku peale varju heita enamlusvastase tegevuse, või minu vahekorrad tehes Eesti sõjaväeteenistusega, vähematki alust ei ole, ning nähtavasti selleks on arvatud, et minu kui poliitilise vastase head nime rikkuda. (J. Vain, stp: Minu käest ei nõutud ühtki dokumenti.)

4. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1926./1927. aastaks — I lugemisel.

M. Martna (stp): Väga austatud Riigikogu liikmed! Eelarve esitamise puhul, õieti härra rahaministri kõne ärakuulamise järele, oleksid mul mõnesugused märkused selle

kohta öelda, mis härra rahaminister siin ette kandis.

Kahjuks, nagu näha, ei ole härra rahaminister ise praegu siin, ja sellepärast, kui paluda tohiksin, kas saaksin mina oma kõne pidada siis, kui härra rahaminister siin on?

Juhataja **A. Jürman**: Siis saate sõna uues järekorras.

M. Martna (stp): Siis kirjutate Teie mind teise järjekorda, ja nii võiksin mina ainult 15 minutit kõneleda. Ma kõnelen siis juba parem nüüd, ilma härra rahaministri juuresolekuta.

Mina pean tähendama, austatud Riigikogu liikmed, et nii mõnigi asi härra rahaministri kõnes minule küllalt selge ei olnud. Sellepärast oleks vaja olnud, et härra rahaminister, kui ta seda tarvilikuks oleks pidanud, ligemaid seletusi annaks.

Kõigepealt pean selguse puudusena tähendama, mis ajalehtedes ära trükitud kaunis

lõpul härra ministri kõnes leidub. See on koht, kus härra minister räägib lisaväärtusest. „Päevalehest“ lugedes on asi järgmine: lisaväärtus iga töölise peale, maha arvatud tooresainete väärtus, enne sõda oli Britis lisaväärtus, ühes arvatud tööpalk, 480 dollarit jne. Mitte nendes arvudes ei seisa asi, vaid mõistes, mida härra rahaminister siin lisaväärtuseks on nimetanud. Seda, mida härra rahaminister siin arvudena nimetas, ei või mitte lisaväärtuseks pidada, vaid see võib ainult valmisprodukti koguväärtus olla, ja arvesse võttes, kuidas teised kuulajad sellest aru saanud, võtsin mina Saksa lehe kätte eeldades, et ümberpanek ehk kuidagi viisi võiks selle kohta selgust tuua, ja see töigi selguse. Seal on see mõiste tõlgitud „Neue Werte“, see oleks „uued väärtused“. Võib olla, olen mina isiklikult süüdi selles, et härra rahaminister seda siin lisaväärtuseks nimetama hakkas, mis seda õigusepoolest ei ole, sest kui härra rahaminister oma kõnes selle aine juurde tuli, siis küsisin mina vahelhüüdes, kas see on ehk lisaväärtus, — ja härra rahaminister jäigi selle nimetuse juurde. Kahjuks pean ma tähendama, et ka ajakirjandus selle juurde on jäänud. Meie ajalehed, suuremad ja vähemad on selle „lisaväärtuse“ ära trükinud, ilma et küsimus oleks tekkinud, mis selle juures mõeldud võiks olla. Ka härra rahaminister ise tuleb pärast oma kõnes tõsise lisaväärtuse juurde, aga ta ei tee vahet, kui ta näiteks nendest miljarditest räägib, mis meie suurtööstus 5—6 aasta jooksul ja meie põllumajandus viie aasta jooksul kapitaale juurde on akkumuleerinud. Mainitud akkumulatsiooni summa, või ka kapitaalile juurdekoguv summa on tõsine lisaväärtuse osa, aga see, millest härra rahaminister siin kõneles, ei või mitte lisaväärtus olla, vaid see on tavalikus mõistes uus väärtus, mis produktsiooni protsessis on loodud selle aasta jooksul. Üksikasjaliselt ma nende summade juurde minna ei taha, sest õiguse pärast kannaks see õige vähe vilja, sest niisugune arvestamine, nagu härra rahaminister siin ette kandis, kus meie ei tea, kuidas see summa Ameerikas, Inglismaal, Norras ja kuidas ta Eestimaal saadud on, ei või meile mingisugust tõsist võrdluse võimalust anda. Ainult siis võiks see meile võimalust anda võrdluseks, kui teada oleks, et see summa igal maal ühesugustest komponentidest kokku saadud on. Seda meie aga ei tea.

Edasi — kui ma lähaksin järjekorras nende asjade juurde härra ministri kõnes, mille üle ma kõneleda tahtsin — on meil tegemist suurtööstuse toodanguga ja suurtööstuse toodangu netto väärtusega. Ka siin oleks selgitus tarvilik. Mina — võib olla, et see minu õnnetus

on — vaatan majanduslike küsimuste peale sotsialisti seisukohalt, ja sellepärast ei saa mina aru — võib olla, et see kodanlikele härradele üsna selge on — mis see toodangu netto väärtus on. Minu arvates ei või produktil või valmissaadusel muud väärtust olla, kui netto väärtus, sest kui meie ühe asja valmistuse peale vaatame, võtame näiteks kas või saapad, puuvillariide, siis kujuneb valmis kaubaväärtus järgmistest osadest: Esiteks — hoonete ja masinate amortisatsiooni osa, siis tooresaine, niipalju, kui teda valmiskauba sisse läheb, ja selle juures kõik vabrikute juhtimise ja muud sarnased kulud; kõik need arvatakse valmiskauba sisse ja ühtlasi arvatakse sinna ka tööpalka summa, mis tööliste töö eest maksetud. Need üksikud osad moodustavad produkti väärtuse ehk selle summa, mis produkt valmistajale endale on maksnud. Siin ei ole brutto ega nettoga tegemist, vaid siin on kõik netto summa. Midagi ei ole siin, mida veel mujalt juurde arvestada võiks. Nii siis, kui meie räägime suurtööstuse toodangust, siis kui niisugusest, aga mitte selle netto väärtusest.

Siin aga näib arvude juures, mis härra rahaminister ette kandis, üks viga olema. Härra rahaminister kandis meile ette, et suurtööstuse produktsioon või valmistus olnud 1922. a. 2.400.000.000. marka, järgmisel aastal, see on 1923. a. 3.300.000.000 marka ja 1924. a. 3.800.000.000 marka. Kui meie aga võrdleme neid summasid nendega, mis sellest samast produktsioonist välja on veetud, siis näeme, et neilsamadel aastatel on neidsamu kaupu peaaegu rohkem välja veetud, kui neid valmistatud. Kui see sellest peaks tulema, et siia on juurde arvatud niisugused väljaveokaubad, mis eelmisel aastal välja vedamata jäänud, siis oleks pidanud härra rahaminister seda ütleva. Muidu paistab meile järgmist silma: 1924. a. on suurtööstus valmistanud 3.800.000.000 eest kaupu, ja välja on veetud neist kaupadest 4.100.000.000 eest, tähendab välja on rohkem veetud kui aineid valmistatud. Kui lugu tõesti nii on, siis oleks härra rahaminister pidanud seletama, kuidas see tuli, et rohkem välja viidud, kui valmistatud, sest meie peame oletama, et suur osa neist kaupadest, mis vabrikud valmistanud, kodumaal ära tarvitatakse. Tähendab, arusaadav oleks olnud, kui väljavedu oleks palju vähem olnud. Nüüd on aga väljavedu palju suurem, ja see ei ole minule arusaadav. Või on lugu nõnda, nagu omal ajal, kus vana kuulus Hegel olla oma üliõpilaste kohta öelnud, et üksainuke tema kuulajatest on tema ettekandest aru saanud, ja seegi valesti, — ja võib olla olen mina see valesti arusaaja käesoleval korral. Igatahes soovik-

sin ma, et härra rahaminister selle kohta seletust annaks, olgugi et ma üksi seda nõuan.

Edasi kõneles härra rahaminister elatismiinimumist, see on, härra rahaminister on kalkuleerides otsusele jõudnud, et meie rahva sissetulek aastast on 30—31 miljardit marka, see on isiku kohta aastast 28—30.000 marka brutto. Mis siin järele see brutto peab tähendama, seda ma ei tea. Sellest läheb maksudeks, mitte kogu meie riigi kuludeks, vaid see summa — ma võtsin ta nõnda, nagu härra rahaminister ette kandis — mis tõsiselt härra rahaministri öelduse järgi makstud on, see on riigi- ja kogukonnamaksud, siis langeks iga riigielaniku peale 4.000 marka. Kui võtame neljaliikmelise perekonna, see on nii suure perekonna, kus Eesti rahvas juurde ei kasva, aga ka välja ei sure, vaid niisama suureks jääb, kui ta on, tähendab neljaliikmelise perekonna kohta oleks aastast maksu 16.000 marka, või kui võtame kogu rahva sissetuleku — 30 miljardit marka — ja selle kõrvale seame riigi väljaminekud — 7 miljardit, siis näeme, et üle $\frac{1}{4}$ osa rahvussissetulekust läheb riigi kulude katteks. See vahekord näib võrreldes niisugune olevat, et seda uskuda ei taha. Ja minu arvates peaks rahvussissetulek ikkagi suurem olema. Rahaminister ja rahaministerium on sellekohased andmed esitanud, ja meie peame sellega esiotsa leppima ja sellega arvestama, et meie rahvussissetulek on 30—31 miljardit. See on nüüd aga õige kurb tõde, mis mõtlema paneb.

Edasi läheme rahvuskapitaali juurde. Rahvuskapitaal olevat härra rahaministri arvates 120—150 miljardit. See võib õige olla. Sellekohaseid täpseid andmeid on raske saada, see on ikkagi väljaarvamise asi, ja meie tahaksime eeldada, et härra rahaminister ja rahaministerium väga palju kõrvale kaldunud ei ole. Mina omalt poolt püüdsin seda võrrelda ennesõjaaegse Saksamaa rahvusvarandusega — Nationalvermögen — Saksamaal langeks nii suure rahvaosa peale, nagu Eestis, rahvuskapitaali küll üle 400 miljardi Eesti marga, aga see on arusaadav ja see kõneleb just selle poolt, et meil 120 — 150 miljardit õige peaks olema, sest Eestimaa on varanduste poolt palju vaesem, kui Saksamaa enne sõda oli. Nii et ses osas härra rahaministri andmed õiged võivad olla. (J. Laidoner, põl: Härra rahaminister on siin.) See on siis meile mõlemale kasuks: mina saan seletusi ja võib olla, et härra rahaminister mõndagi minu mõtteväljendustest tähelepanuväärilisteks pidada võiks.

Siis ühenduses rahvuskapitaaliga kuulsime, et suurtööstuse inventaar olevat 21 miljardit, tähendab see kapitaal, mis on meie suurtööstustes investeeritud, teeb 21 miljardit välja.

Ja nüüd, härra rahaminister, tuleme selle juurde, mis tõepoolest lisaväärtus on. Härra rahaminister ütles, et meie kapitaali juurdekasv on nõrk, aga siiski on Eesti iseseisvuse ajal meie suurtööstuse kapitaal 6—7 miljardit juurde kasvanud, või ümmarguselt võetud, — iga aasta üks miljard. Mina ütleksin — rohkem, sest 1919. a. ja 1920. a. ei olnud juurdekasv niisugune kui pärast. Aga jääme selle juurde, et üks miljard marka aastast on kapitaal akkumuleerinud, tähendab kapitaal on juurde kasvanud. Ja see, härra rahaminister, ongi, mida lisaväärtuseks nimetada tuleb. Tähendab, meie suurtööstus on, hoolimata sellest, et ta kiratsenud, veel lisaväärtust andnud. Ta ei ole mitte üks miljard aastast akkumuleerinud, vaid töösturid on lisaväärtust ka ära elanud. Tähendab, nende kapitaali konsumptsiooni osa on tulnud ka lisaväärtusest. Ja nagu tähele pandud, siin elavad suurtöösturid kaunis kenasti, sõidavad üsna ilusates autodes ja suvitavad kaunis jõukalt. Tähendab, meie suurtööstus on lisaväärtust saavutanud, olgugi et see suur ei ole: 1 miljard 21 miljardi peale ei tee ju rohkem, kui 4,76%! Aga siiski, 4,76% on suurtööstuse kapitaal akkumuleerida võinud. Ühtaegu kuulsime härra rahaministri suust, et suurtööstus aastast palku välja maksnud on: 1924. a. 1 miljard 400 miljonit ja läinud aastal, see on 1925. a. 1 miljard 490 miljonit marka. Kui meie nüüd kõrvu seame selle summa, mis suurtööstus tööliste aastast palkadena on välja maksnud ja lisaväärtuse summa, mis seesama tööstus on akkumuleerinud, siis leiame, et selle suuruse vahel pole üldse suurt vahet, sest lisaväärtuse summa tõsis 1 miljardini aastast, kuna palkadeks välja makstud summa 1 miljard 400 miljonit. Kui meie siin vähe korrigeerime ja ütleme, et see 6—7 miljardit, mis on juurde kasvanud, ei ole 6 aasta jooksul, vaid 4—5 aasta jooksul juurde kasvanud, siis tuleb iga aasta peale lisaväärtust rohkem kui 4,76%. Meie leiame siis, et tööliste sellesama ajaga, kus nad enestele teenisid 1 miljard 400 miljonit, on suurtööstusele lisaväärtusena juurde teeninud üle 1 miljard 200 miljonit. (Rahaminister L. Sepp: See on kogu rahvamajandusele juurde kasvanud.) Ei, lubage, selle juurde tuleme tagasi. Põllumajandusele rehkendasite Teie 10 miljardit juurdekasvu. (Rahaminister L. Sepp: Suurtööstuses tulevad laenu maha arvata.) Need olete Teie juba maha arvanud. Kas ma pean selle koha ette lugema? Netto oli kogu suurtööstuse peale 6 miljardit, nii et iga aasta peale lisaväärtust tuli 1 miljard. (J. Tõnisson, rhv: Ajalehe referaat!) Jah, pärast seda, kui härra minister

oli selle korrigeerinud! Meie ajalehed on selle õigena võtnud, sest muidu oleksid pidanud nad ka oma suu lahti tegema, sest ajalehed on selles asjas ka üks kontroll. Põllumajanduse juurdekasv 1920—1925. a. on 10 miljardit marka, see on umbes 2 miljardit aastas. Vaadake, härra rahaminister, Teie tegite oma kõnes vahet, sest Teie ütlesite suurtööstuse juures, et juurdekasv on kogu Eesti iseseisvuse ajal olnud, ilma et Teie oleksite juurde lisanud 1920.—1925. aastani, põllumajanduse juures tegite Teie selle juurdelisanduse ja ütlesite, et põllumajanduse juurdekasv on olnud 1920. kuni 1925. aastani. Tähendab siis, põllumajandus ja tööstus kokku on 5 aasta jooksul akkumuleerinud 16—17 miljardit lisaväärtust. Kui meie seda nüüd ligemalt vaatame, siis peame ütleva, et hoolimata ikaldusaastast ja hoolimata saagivaesest maapinnast, meie põllumajandus ikkagi kuidagi ära elab, samuti ka meie tööstus, nii viletsas seisukorras, kui ta on, on siiski 5% võrra kapitaali akkumuleerida võinud. Kui meie selle juures nüüd küsime, kuidas meie tööliste käsi sel ajal on käinud, ma ei ütle mitte, et kogu juurdekasv — kapitaali akkumulatsiooni summa — on palgatööliste töövili, et see ainult tööliste tööst on tulnud, sest meie teame, et meie põllumajanduses majapidajad, nõndanimetatud peremehed, ka ise oma perekonnaliikmetega tööd teevad ja sel kombel kasvatavad oma produkti ja neid selletõttu siin arvesse tuleb võtta, nagu palgatöö juures. Kui meie aga vaatame oma maksusüsteemi ja selle juures seda meeles peame, et härra rahaminister ütles, et otsekohesed maksud on inimestel rasked kanda, kaudseid maksusid maksvat nad heameelega. Sedasama mõtet on enne meie praegust rahaministrit meil ja ka teistes maades avaldatud. Kaudsed maksud saadakse ilma suurte hõõrumisteta sisse, sellepärast et inimesed ei pane tähele, millal nad maksu maksavad, sest nad ei tea, kui palju ainete ostmise juures riigikassasse maksudena läheb. Otsekoheste maksude juures on asi teine, seal teab inimene otsekohe, millal ta maksu maksab ja peale selle ei saa ta seda väiksetes summades igapäev maksta, vaid ta peab ühekorruga suurema summa ära maksuma. Otsekohesed maksud on arusaadavalt maksjale tuntavamad, aga kui nüüd riigivalitsuse majanduspoliitika juhataja tahab asja nõnda sihtida, nagu ta seda sihtima peaks, et maksude koorem nende õlgadel raskemalt lasuks, kes tööpooldest tugevamad on ja maksta võivad, ning nende õlgadel kergemini lasuks, kellel muud sissetulekut ei ole, kui oma tööpalk, siis ei jää rahapoliitikul muud üle, kui maksusüsteemi reguleerida.

Maksusüsteemi reguleerimisel ei jää muud abinõu üle, kui otsekohesed ja kaudsed maksud nii korraldada, et otsekohesed maksud suureneksid ja et need palgasajaajad vähem koormaksid ja rohkem nende peal lasuksid, kes, nagu meie härra rahaministri seletusest kuulsime, ikkagi iga aasta teatavad summad kapitaalile juurde koguda on võinud. Meie aga seda ei näe. Meie peame ütleva, et meie töölisklass nendel aegadel, kui teised kapitaalile on juurde kogunud, elukalliduse all kannatab, palkade madaluse all kannatab, töölistel ei ole mõtetki tagavara kogumisest, vaid peavad peost-suhu elama. See asi annab ennast maksusüsteemi reguleerimise abil parandada. Kui meile öeldakse, et meie kapitaali juurdekasv väike on, siis pean ka mina ütleva, et see suur ei ole, aga ta on siiski olemas ja sel ajal, kui rahva sissetulek väike ja eluüldapidamisega kimbus on, on tähtis teada, et kapitaali juurdekogumine ikkagi võimalik on.

Meie ei või ometi niisugusele seisukohale asuda, et meie kaudsete maksude kaudu ikka ja aina rahva suurtele hulkadele uusi koormaid peale paneme, ja nende suhtes, kes kapitaali akkumuleerida võivad, olgugi väiksel viisil, et meie nende seisukorda maksude suunas ikka kergendada püüaksime. Sest niisugune teguviis sünniks laialiste rahvahulkade kulul, kes otsekohe oma tööpalgast elavad. (K. Tonkman, põl: Kas otsekohesed maksud ei tule kõigi taskust? Kumb rohkem ostab kaup, kas vaene või rikas?) See, mis kaupmees oma taskust maksab, see on otsekohene maks, aga mis kaupmees omast taskust ei maksa, see on kaudne maks. (Vahelhüüe K. Tonkman'i, põl poolt.) No jah, ma ei kõnele ju selle üle, vaid ma kõnelen sellest, et otsekohesed maksusid on võimalik rahapoliitika juhil sedaviisi reguleerida, ta võib maksu sinna juhtida, kus ta seda kandvaks peab, aga kaudseid maksusid ei saa ta reguleerida ega juhtida, sest need langevad tahtmata ka juhtija enese ning iga inimese peale, kes tarbeaineid ostab, ja teatavalt tarbeaineid ostab vaesem kiht võrdlemisi palju rohkem. Et vaesem kiht iga rahva hulgas perekam on, siis on arusaadav, et ka kaudsete maksude koorem perekama rahvahulga peal lasub, kes kapitaali akkumuleerida ei või, sellepärast et tal kapitaali ei ole. (Vahelhüüe K. Tonkman'i, põl poolt.) Härra Tonkman, kui need küsimused Teid huvitavad, siis tulge pühapäeval pärast lõunat Brooksmäele, kus ma olen selle asja selgitamiseks mõningate noorte inimeste keskel, ja kui Teil häbi ei ole, siis tulge sinna kell 4 pärast lõunat. (K. Tonkman, põl: Mind ei lasta sisse!) Ma kannan selle eest hoolt, et Teid

sisse lastakse. (K. Tonkman, põl: Aga kas Teie seda siin ei võiks seletada, teised kuulevad kah?) Parlament ei ole mitte õhtu- või õppekool.

Kuhu meie nüüd nende kalkultatsioonide juures välja jõuame? Meie jõuame välja selle juurde, et tööstustöölise kuupalk on 4266 marka, see on, kui ta 25 päeva kuus tööd teeb, ja päevapalk on tal 170 marka 64 penni. Kuidas mina selle peale tulen? Härra rahaminister andis mulle need andmed, ja kui härra rahaminister ütleb, et selle ja selle produktsiooni või väärtuse summa juures oli 40% tööpalka ja kui meie selle palgasumma ära jaotame 30.000 töölise peale, nagu härra rahaminister siin märkis, siis langeb iga töölise päevapalgaks 170 marka 64 penni või kuupalgaks 4266 marka. Kui meie oma ajakirjanduses või kõnedes oleme tähelepanu selle peale juhtinud, et tööpalk madal on, nimelt kui meie oleme kõnelenud keskmisest palgast, mis alla 200 mk., siis on meile ikka ette heidetud, et see ei olevat õige. Austatud Riigikogu liikmed! Teie näete, et mul on rahaministri andmed, ja kui Teie minu väljarehkendamisesse ei usu, siis olge head, võtke see operatsioon ise ette ja rehkendage ise välja, ja ma olen julge, et teie ka suuremat summat ei saa. Tähendab, kõigeautoriteetsemate andmete põhjal on suurtööstuse töölise läbistikune päevapalk 170 mk. 64 penni. Need asjaolud lasevad selge olla, et meie maksusüsteemi peaks muudetama. Härra rahaminister kõneleb mõnes kohas ka sellest, et seda teha tuleks, ta on ka ennem sellest kõnelenud, kuid mitte midagi ei ole sündinud. Kuna härra rahaminister tähelepanu juhtis selle peale, et otsekohesed maksud rasked on, ja et rahvas neid ei taha, noh siis, kui rahva enamus neid ei taha, siis on ju härra rahaministril otsekohene õigus neid ära kaotada. Härra rahaministri seletuste järgi teevad meie otsekohesed maksud praegusel ajal 1,9% välja. See on veel vähem, kui mina omal ajal välja arvasin ja see on nii väikene summa, mis tööpoolest maksaks ära kaotada. Mina olen siiski, ja meie sotsialistid oleme selle poolt, et otsekohesed maksud suurendataks, hoolimata sellest, et see maksumaksjatele meelepärane ei ole. Nii mõnigi seadus või nii mõnigi asi on neile esialgu vastumeelt, keda see seadus või see asi puudutab, aga pärast nähakse ära, et see siiski parem on. Kui riigi majanduse juht sellele seisukohale jõuab, et ta nõrku õlgu hoida tahab, neile kergemaid maksusid peale pannes ja jõukamate peale, kelle sissetulekud suuremad, maksumoormat juhtida tahab, siis seda ei saa muul viisil teha, kui ta peab otsekoheseid maksusid suurendama ja teisi sedalaadilisi

maksusid maksuma panema, millel niisugune tagajärg oleks. Et see tarvilik on, mina arvan, see selgub iseenesest. Härra rahaminister ütleb, et meie üldine rahva sissetulek on 28—30 tuhat marka aastas inimese peale, ja et see isegi elatismiinumini ei ulata. Nii näeme, et maksusüsteemi muutmise paratamata tarvilik on, sest meie peame ometi meeles pidama, et need 28—30 tuhat marka, mis üldisest rahva sissetulekust ühe isiku peale langeb, mitte ühesuguselt kõigi peale ei lange, sest meie nägime ju, et kapitaal iga aasta lisaväärtusest suured summad juurde akkumuleerib, mis ka ainult sellest rahvuslikust sissetulekust tulla võib, see on mitte 28—30 tuhat ei saa igale elanikule osaks, vaid sellest läheb suur osa suuremate summadena vähema, see on jõukama rahvahulga kätte, kuna vaesed rahvakihid sellest veel hoopis vähema summa saavad, ja mille kohta härra rahaminister ise üsna õieti ütles, et see kaugele alla elatismiinumini jääb. Iseenesest arusaadav, et meie eelarve juures, kui see komisjonist tagasi jõuab, nende asjade juurde tagasi tuleme, see on siis, kui meie üksikasjadega rohkem tutvunenud oleme. Pealegi teeb seda minu parteisõber ka juba täna. Üldises mõttes rõhutaksin mina aga veel seda, mida härra rahaminister ka omalt poolt ära märkis, nimelt et meie oma sõjaväekulude vähendamise peale tõega mõtlema peame. Härra rahaminister tähendas, sõjaväekulud kasvavat selle tõttu, et rahva juurdekasv tõuseb, mille tõttu tõuseb ka nende arv, kes sõjaväeteenistusse tulema peavad, ning see nõuab sel aastal jälle 180 miljonit marka kulusid rohkem. Teenistusaja lühendamise teel oleks võimalik seda reguleerida. Ka seda küsimust puudutas härra rahaminister ja arvas seda võimalikuks. Aga muidugi oleneb see rohkem sõjaministrilt, kuid ma lisaksin ühe lootusesädeme siia juurde ja nimelt, et ma ka endiste Riigivanematega olen sellest asjast juhtumisi kõnelenud ja nendelt, näiteks härra Päts'ilt kuulnud, et meie sõjaväe kulusid vähendada peaks võimalik olema. Ühe küsimuse, mis ma vahelhüüdega puudutasin, panen nüüd härra rahaministrile otsekohe ette — härra rahaminister vastas küll ka siis minu küsimise peale, aga ajalehtedesse ei ole see ulatanud. See puudutab nimelt uut tubakatolli. Mispärast ei tõstnud härra rahaminister või valitsus tubakatolli asemel tubakaaktsiisi? Tubakaaktsiisiga ei oleks mitte ainult sissetoodav tubakas kõrgema maksu alla langenud, vaid ka see tubakas, mis seisab juba enne tubakavabrikandi aitades, ka see tubakas oleks kõrgema aktsiisimaksu alla läinud. Nüüd aga, kui kõrgem toll maksma pandi, jääb see tubakas, mis tubakavabrikantidel varuks oli sisse too-

dud madalama tolliga, kõrgema tolli alt välja. Tähendab, see jääb vabrikandi kätte odavamalt. Ja nagu minule on kõneldud, on mõnel vabrikandil rohkem kui paari aasta tagavara sisse toodud, tähendab, kogu selle aja, kus temal tubakat tagavaraks, saab ta sellest suurt kasu, et tubakatolli tõsteti. Mulle on asjatundjate poolt öeldud, et mõni vabrikant võib üle 100 miljoni selletõttu võita. Härra rahaminister vastas selle peale, et kõrgemat aktsiisi oleks olnud raskem maksma panna. Ma ei tea mis raskem peaks olema, kas tolli või aktsiisi tõstmine, sest ma ei ole aktsiisiga tolliametnik, aga ma tuletan lugupeetud rkl. härra Tõnisson'i lauset meelde, kus ta ütles: „Aga miks peab see siis just kerge olema?“ Ka mina ütlesin siinkohal, kui aktsiisi tõstmine tõesti riigile kasulik, miks peab see siis kergem olema? Kuid ma ei usugi, et see raskem oleks olnud. Edasi tähendas härra rahaminister selle küsimuse peale, tema ei teadvat, et mõnel vabrikandil tubakat suuremal määral sisse toodud, kuid ma arvan, et härra rahaministril oli igatahes võimalus seda teada saada, sest tollivalitsus seisab ju tema käsutades. Sellega ei või härra rahaminister ennast vabandada, et tema ei teadnud, kui palju tubakat sisse toodud on. Mina aga ei ole nende allikate juures, kust neid andmeid võib saada, ja ma sooviksin heameelega, et härra rahaminister selle kohta seletust annaks, sest muidu võib kuulujutt tekkida, nagu oleks härra rahaminister ise selle juures interesseeritud. (Rahaminister L. Sepp: Võib ka seletada.) No jah, sellepärast ma ka küsin, vahekorrad olgu selged.

Nõnda siis, nagu ma juba deklaratsiooni juures tähendasin, ei leia me ka rahaministri eelarve-kõnest elukalliduse vastu võitlemisest, palgaolude parandamisest, korterikriisi lahendamise püüetest mitte üht sõna. Meie ajakirjandus muidugi leidis tookord, et mina olevat „jälle“ oma armastatud teemide juurde üle läinud. Ma juhin aga tähelepanu sellele, et mina olen tööliseesitaja, võib olla, et mõnelt poolt selle vastu vaieldakse, kuid mina olen igatahes selles usus, et ma töölise huvide ja kasude kaitsja olen, ja nõnda ei ole see minu huvide küsimus või armsaksaanud teemi küsimus, vaid ma pean seda enese kohuseks ka siin jälle seda puudutada, millest sõnagi ei ole lausutud, nimelt kas ja kuidas mõtleb valitsus elukalliduse vastu võidelda, palku reguleerida, et need vähegi elule vastaksid. Härra rahaminister peab ise tunnistama, et 4266 marka töölise palgaks suurtööstuses, kellel perekond toita on, sedavõrd väike on, et meie ette kujutada ei saa, kuidas on võimalik sellega inimlikult elada. Härra rahaminister,

kui meie majanduselu juht, ei ole selle peale rõhku pannud, ei ole oma pikas kõnes vähegi neid jooni tõmmata katsunud, kuidas selle vastu võidelda ja kuidas palku kõrgendada. Küll aga paistis härra rahaministri kõnest see välja, et meie töövilkus on nõrk, ja kodanlik ajakirjandus püüab seda ikka ja alati tööliste süüks panna ja on seda pannud ka kõigeviimasel ajal. Lehtedest oleme lugenud, üks õpetatud ridadekirjutaja väidab, et Ameerika ja Euroopa töötasu ja palgad ei olevat sugugi kooskõlas. Euroopa käia niisugust rumalat teed, et produktsioon langeb. Tema näitab seal selle peale, et Saksamaal olla mõni aasat tagasi selletõttu väljarändamine suur olnud, sest palgatariifid või kollektiivlepingud olevat süüdi selles, et Euroopa tööstus nii viljakas ei ole, nagu Ameerikas, ja et Eestis olla selletõttu töövilkus väga väike. See härra võiks väga hästi teada, et Eestis neid kollektiivlepinguid peale trükitööliste ei olegi. Eesti töölised töötavad ilma kollektiivlepinguteta, ilma organisatsioonideta, nad on täitsa ettevõtjate võimusesse antud. Ja et tööpuudus ning töölepakkujate hulk suur, siis on meil võimalus kõigeodavamaga palga eest töölisi saada. Ja kui töövilkus nii suur ei ole kui Ameerikas, siis ei tule inseneerid ja härra rahaminister selle peale, et meil masinad ja töötegemise abinõud, konstant kapitaali osa, sugugi nõnda suur ei ole, kui Ameerikas, vaid meil tehakse tööd ja püütakse võistelda teiste tööstusmaadega just odavate palkadega. Juhtumisi siin ja seal komisjonis olen kuulnud, et näiteks meie laevandus, kui see üldse mingisugust kasu toob, siis suuremalt jaolt selle tõttu, et Eesti laevade madrused odavamaga palgaga töötavad, kui teiste riikide laevade omad. Ja sedasama peab oletama, et meie tsement, kui ta Ameerikasse või kuskile mujale läheb, võib võistelda ainult odavamate palkade tõttu, niisama ka meie kiutööstuse produktid. Ja kui sellejuures veel öeldakse, et meie tööstus ei ole viljakas küllalt, siis paistab see nõnda välja, nagu oleks see töölise süü, et meil kapitaali ei ole, et töösturid omale nende loksuvate ja vananenud masinate asemele paremaid, ajakohasemaid masinaid osta ei suuda. Selge peaks olema, et nende loksuvate tööriistadega ja vananenud masinatega, millega inimesed end enam vaevaliselt peavad, et nendega niisama palju tööd ei saa teha, kui näiteks Ameerikas ja Inglismaal või mujal edenenud tööstusmaal heade masinatega tehakse. Ja kui meie siin räägime töövilkusest, siis peab arvesse võtma, et töövilkus ei olene ainult elavast tööjõust, isenesest mõista, et elaval tööjõul seal suur tähtsus on, vaid ta oleneb palju rohkem tööabinõudest ja töövahenditest, edenenud masin

sunnib ka kiiremalt tööd tegema. Meil ei ole niisuguseid masinaid. Nende loksudega töötades, ilma kapitaalita, määratumaid kapitaale ettevõttesse investeerinud olles, mida ometi amortiseerima ja kapitaliseerima peab, pannakse imeks, kui niisuguses ettevõttes, mis 13—15.000 inimese jaoks ehitatud on, 2—3.000 inimest vireledes tööd teeb, ja kui seal siis kasu küllalt suur ei ole, siis pannakse see tööliste arvele, et tööliste tööviljakus pole suur küllalt. Ma arvan, siin peaks teiest otsast peale hakkama ja peaks härradele inseneridele ja töösturitele enestele kõigepealt küsimise ette panema, kas nad on kõik teinud ja mispärast nad seda teinud ei ole, mis tööviljakuse tõstmiseks kõigepealt tarvis on?

Härra rahaminister tähendas oma kõnes, et tal usku ei ole, et tööviljakus otsekohe ja ainult elavast tööjõust oleneb. Aga meil on inimesi, kes seda usuvad. Meil öeldakse ja võrreldakse, et Ameerikas lööb tööline 5-tollilise naela kahe hoobiga puu sisse, kuna meie tööline konksib ei tea mitukümmend korda seal. Vahe seisab selles, et meil on neid naelu aastas kümnekond tükki sisse lüüa, Ameerikas aga, võib olla, 300 päeva — päev päeva kõrval — sisse taguda, seal peab ja võib rutata. Aga kui meil ainult paar nädalat neid naelu sisse lüüa on — selle tempo juures, missugune meie chitustöö praegu on, siis ei või öelda, et see liialdamine on, ja iseenesest mõista, et tööline selle peale rõhku ei pane, kas ta 2 või 10 hoobiga 5-tollilise naela puu sisse lööb. Peab kõiki olusid silmas pidama, kui teatavaid järeldusi teha. Siis, veel üks teine asi. Inimesel, kes aastas kuu või paar teatavas ametis töö on, ei või ju ometi seda osavust ja vilumust olla kui teisel, kes aasta-aastalt ja päev päeva kõrval sedasama tööd teeb ja kel alalist muret ei ole, et ta vast homme ilma tööta olla võib.

Ma arvasin, et neid sõnu on tarvis siin öelda seletuseks neile, kes ikka leiavad, et meie töölised mitte küllalt viljakalt tööd ei tee.

Juhataja **A. Jürman**: Sõna on härra rahaministril faktiliseks märkuseks.

Rahaminister **L. Sepp**: Väga austatud Riigikogu liikmed! Kõigepealt on arusaamatus olnud suurtööstuse toodangu suhtes. Ma ei olnud siin, kuid vist kõlas see nii, et suurtööstuse toodang andmete järele vähem on, kui suurtööstuse produktide väljavedu üldse. Seal on eksitus tulnud sellepärast, et mina suurtööstuse toodangu arenemist kujutavate andmete summadest maha arvasin too-

resainete hinna, tähendab, arvestasin netto-toodanguga. Netto-toodang seisab koos ainult tööpalkadest, valmistuskuludest jne., tooresaine ei ole arvesse võetud. (M. Martna, stp: Aga kuhu see tooresaine hind läheb.) Seda mina arvesse ei võtnud. (M. Martna, stp: Aga see läheb ka ometi hulka.) Väljaveo juures arvatakse aga brutto-hind, tähendab netto-toodangu väärtus ühes tooresainete väärtusega ja sellepärast on kaupade hind, mis üle piiri liiguvad ka suurem, kui netto-toodangu väärtus. Netto-toodang on märksa väiksem iseäranis niisugustel aladel, nagu näiteks tekstiiltööstus, kus selle tooresaine hind, mida seal tarvitatakse, õige suure osa toodangu brutto-väärtusest välja teeb.

Teine asi on vist maksukoorma suhtes. Siin tähendas härra Martna, et see umbes $\frac{1}{4}$ välja teeb, see teeb aga umbes $\frac{1}{7}$ välja: 4.000 marka 30.000-dest rahva aasta-sissetulekust. (M. Martna, stp: Aga see on ikkagi veel suur küllalt, ja 7 miljardit on just $\frac{1}{4}$ 28 miljardist.) Siin läheme meie härra Martna'ga lahku, mina olen arvesse võtnud ainult maksusumma, aga mitte eelarvesumma. (M. Martna, stp: Aga ma kõnelen eelarvest ja eelarves on ikka riigi tulu.) Mina kannaksin ette oma kõne parandatud stenogrammi selle osa, mis puutub rahvamajanduslikku kapitaali: „Kuid siiski on kapitaali tõus eramajanduses viimastel aastatel 13—14 miljardit. Siit peab maha arvama summa, mis riigilt laenatud või Eesti pangast põllumajandusele ja tööstusele antud, kokku umbes 6—7 miljardit, seega oleks juurdekasvu 6—7 miljardit, see on 7-aasta jooksul.“ Siin on arvesse võetud igatahes kogu juurdekasv. (M. Martna, stp: Kokku tööstus ja põllumajandus?) Jah, kokku tööstus ja põllumajandus. Põllumajanduses on eluta inventaari juurdekasv umbes 6 miljardit ja elava inventaari juurdekasv umbes 4 miljardit ja siis muu juurdekasv on ka umbes 4 miljardit, seega kokku 14 miljardit. Kuid põllumajandusele on palju laene antud, ja ma olen need laenu maha arvanud.

Mis puutub tubakatollidesse, siis mina lühidalt tähendan seda, et see tollimäär oli välja töötatud Läti-Eesti tollikomisjoni poolt, ja selle normi juurde jääd ka sellepärast, et eelmiste tollimäärade järgi toll toore tubaka pealt väga väike oli ja valmissaaduste pealt liig kõrge, Nüüd loeti otstarbekohasemaks, määrata toore tubaka pealt kõrgem ja valmisaine pealt odavam toll. Ma tulen tagasi veel tollimäärade alandamise juurde valmissaaduste pealt: esialgu pandi maksma ainult tollikõrgendus toore tubaka pealt, kuna nagu mina omal ajal informeerisin rahaasjanduse komis-

joni, vastava tubaka valmissaaduste tolimäära alandamisega igatahes lähemal ajal esinen.

Peale selle, mis puutub riigi tuludesse tubaka maksustamisest, siis tähendan, et kuna need väga kõikuvad on, siis on kahekordne maksustamine läbi viidud tulude stabiliseerimiseks eriti näiteks Saksamaalgi, selleks et riigi tulud iga aasta püsivamad oleksid. Kui võetakse maksusid tubakalt ainult aktiisiga ja ütleme õige kõrge protsendiga veel, siis kõigub riigi tulu õige tuntavalt ühes tubakasaaduste väljamüügi hindadega, mis kõikuvad on. Kui aga algmaksustus viiakse tolliga sisse, siis läheks see tollisumma ühe kindla osana hindadesse ja hoiaks hinnad sealäbi püsivamatena teatavas kõrguses, ühtlasi oleks veeläbi hindade kõikumine protsentuaalselt väiksem. Lõpptulemus on, et kõige selle läbi ka tulusumma, mille riik igal aastal tubakalt saab, kindlam ja selle kõikumine väiksem on. See on teine motiiv, mis Eesti-Läti tollikomisjonil oli tubaka tollimäärade väljatöötamisel.

Juhataja A. Jürman: Härra rahaminister, Teie faktilise märkuse aeg on läbi. Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Martna'l.

M. Martna (stp): Mina loen kapitaali akkumulatsiooni-summa kohta järgmist härra rahaministri kõnest: „Põllumajanduses on 1920.—1925. aastani tõusnud eluta inventaar keskmiselt umbes 40—50% ehk 5—6 miljardi marga võrra, elus inventaar kunni 50%, umbes 4 miljardit marka. Tööstuses suurt lisaväärtust juurde tulnud ei ole. Kapitaali tõus on eramajanduses viimastel aastatel 13—14 miljardit. Siit peab maha arvama summad, mis riigilt laenatud või Eesti pangas põllumajandusele ja tööstusele antud, kokku umbes 6—7 miljardit. Kui arvame selle kapitaali peale, siis on lisaväärtus äärmiselt väikene.“ Igatahes ei saa mina siit muud mõista, kui et siin on lisaväärtus juurde võetud põllumajandusele ja teinekord on see 6 miljardit tööstusele juurde võetud, nii et siin on ikka kahesuguse juurdekasvuga tegemist, ükskord 6 miljardit ja teinekord 10 miljardit, seega kokku 16 miljardit.

J. Jans (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Eesti vabariigi tulude-kulude eelarves figureerib esimese asutusena Riigikogu. Minu teada ei ole Riigikogu eluajal veel tema kohta siit kõnetoolilt eelarve puhul sõna võetud. Kuid ma tuletaksin meelde, et Riigikogu meie riigi poliitilise ja majandusliku elu keskkohal on, ning et Vabariigi põhiseaduse § 1. põhjal rahvas majasteet on ja Riigi-

kogu ainult majasteedi esitaja, sellepärast lubaksin mina endale Riigikogu töö kohta paar märkust teha. Ma ütlesin seda, et Riigikogu tööst ripub ära riigi hea käekäik. Kas on see töö otstarbekohaselt korraldatud, on sellepärast õigus küsida. Kui Teie vaatate näiteks seadustundjate töökabinettides laudadel seda „Riigi Teatajate“ virna, mis sinna Riigikogu töö tagajärjena kokku kogunenud 6—7 aasta jooksul, siis peate ütleva, et meie praktilistel õigusteadlastel kindlasti tööd juurde on tulnud oma elukutse juures tegutsedes. Seaduste hulk on liiga suureks kasvamas. Kuid on veel teine häda. Arvesse võttes eriti neid sakramentaalseid lauseid paljude seaduste lõpul, et kõik sennimaksvad seadused muudetakse antava seadusega ära ja et Vabariigi Valitsusele antakse õigus seaduse elluviimiseks määrusi anda. On selge, et kodanikud mitte ainult seaduste hulga vaid ka seaduste selgusetuse all kannatama peavad. Esimene tähendatud märkus ühendab meie Eesti vabariigi seadusandlust Vene endise seadustekoguga, nii et meie „Riigi Teataja“ kõrval meie vabariigis tarvitusel on kõik veneaegsed seadusraamatud. See, et Riigikogu tihti juurde lisab seaduste lõppu, et kõik sennised asjassepuutuvad seadused ära on muudetud, see ei tähenda midagi muud, kui ainult osalist senniste seaduste äramuutmist. Harilikult ei anna meie Riigikogu seadusi välja otsekohe nendesamade nimetuste all, nagu endised seadused on antud ja ka otse vastava aine kohta, nii et endistest seadustest jääb läbisegamini maksma ühte ja teist. Kodanikud ise peavad otsustama, mis Riigikogu on maksma jätnud ja mis ta ära muutnud. See eeldab kõigi äramuudetuks tunnustatud seaduste tundmist. Kas on sellega advokaatidelegi kasu saadetud? Mitte sugugi. Advokaatidebüroodes on nüüd asi nii raskeks kujunenud, et küsimused, mida enne revolutsiooni teatava aja jooksul teatud jõupingutusega lahendada võis, nüüd 3 ja rohkem korda aega võtavad. Selle tagajärjel on advokaatidel tööd küll rohkem, kuid et nad selle juures rohkem teeniksid, on täiesti võimatu. Meie seadustekogu on liiga laiaks paisunud ja töö tema järgi tema korraldamatuse tõttu raskeks läinud, kuna sissetulekud on vähemaks läinud, sest popsistatud riigis jõuavad inimesed harva endist tasu advokaatidele maksta. Mis puutub elanikkudesse, siis on nende seisukoht mõnes osas otse meeltheitev. Meie õigusteadlaste hulgas on niisugune vaade üldiseks saanud, et kuna veneajal inimene nii mõnigikord ilma õigusteadlase abita oma asju võis ajada, siis seda nüüd palju raskem on teha. Kõike seda arvesse

võttes leian ma oma kohuseks siit kõnetoolilt soovi avaldada, et meie seaduste väljatöötamise alal teatud parandused saaksid ette võetud. Nimelt leian, et seaduseandmisele asudes tarvis oleks kõigepealt maksvate seaduste kohta asjatundja poolt ülevaade kokku seada lasta, vähemalt tähtsamate seaduseelnõude juures, ja siis sellest välja minnes uut seadust välja töötama hakata, ära muutes nimepidi neid maksva seadusandluse osi, mis vananenud. Muidugi seda tööd saavad ainult eriteadlased teha, mille peale senni erilist rõhku pandud ei ole. Tulevikus oleks niisugune eriteadlik töö tarvis korraldada. Kui eriteadlane teatud ülevaate asjassepuutuva maksva seadusandluse kohta on kokku seadnud, siis kantakse see Riigikogu komisjonis Riigikogu liikmetele ette, kellel igalühel üksikult võimatu on sarnast ülevaadet kokku seada. Kui nad näeksid, missuguses seisukorras teatud vahetõrgete normeerimine meie vabariigis õieti on, jääks mõnegi kahtlase väärtusega paragrahvi kokkuseadmine ära ja läheks ka kodifikatsiooni töö palju kergemaks, kui seaduses on juba ära öeldud, et vaadake, niisugused seadused ja niisuguste seaduste paragrahvid on kaotatud ja võiks meie kodifikatsiooni osakond teiste maade eeskujul uusi seadusi endiste seadustega kõrvu seada ja ühtlustada, äramuudetud seaduste paragrahve välja jättes ja nende asemele uusi pannes. Ja selle tõttu, et meil niisugust tööd tehtud ei ole, on meie õiguslik ja majanduslik elu, ma ei leia õiget lauset, raskesse seisukorda sattunud. Seadusandlus on meie elu arenemise takistuseks muutunud nii mõneski osas. Ja siis teine soov, mis mul Riigikogu töö kohta öelda oleks, on, et tähtsaid seaduseelnõusid, mis tõesti põhjalikku ja igakülget kaalumist tarvitavad, ei võetaks mitte istungjärgu lõpul päevakorda ja ei masindataks neid ülepeakaela läbi, kuna pärast leitakse, et nad otstarbekohased ei ole. Ma võtaksin näiteks meie maapanga projekti. Projekt antakse eelmise päeva õhtul kätte, ja 12 tunni pärast on seaduseelnõu Riigikogus arutamisel. Ja kui nüüd tema kohta nähtavalt ootamistevastu vaidlus tekib, siis leitakse, nagu oleksid need, kes seaduseelnõu arvustama hakkavad, mingisuguse asja teinud, mis lubatud ei ole. Aega olevat vähe, Riigikogu pidavat laiali minema ja seaduseelnõu olevat tarvis vastu võtta. Ma arvan, kui seadus on välja antud, siis on tal teatud väärtus. Tema peab teatud vahetõrgete normeerima, peab meie majanduslikule elule sihtjooni võib olla kauemaks ajaks kätte määrama. Kui aga nüüd niisugused põhivanad seaduseelnõud läbi töötatud ja arutatud ei ole

ja siht, mis temaga antakse meie õiguslikule ja majanduslikule elule, võib vale olla, siis ei oska meie selle läbi rahvale tehtavat kahju tihti peale hinnata. Need oleksid siis kaks soovi Riigikogu tegevuse kohta, mida ma oma kohuseks lugesin siit avalikult ette kanda ja mis tõesti niivõrd tähtsad on, et nende üle aru pidada maksaks.

Järgmisena puudutaksin ma eriti meie rahaministeeriumi ala. Kui ma härra rahaministri õieti aru sain, siis tähendas ta eelarve tulemusi kokku võttes, et meie vabariigi tulude ja kulude eelarve kergesti tasakaaluviidav ei ole ja et aast-aastalt ikka kantakse eelmise aasta pealt mõnesugused puudujäägid eeltuleva aasta eelarvesse üle, ilma et rahaminister selle juures oleks võinud ära näidata, kuhu meie siis lõpuks niisuguse puudujäägilise eelarve-korraldusega välja jõuame. Ma vaatan kättesaadetud trükitud eelarvest mõnesuguseid arvusi, mis kui mitte hirmuäratavalt, siis igatahes mõtlemapanevalt mõjuvad. Kuna meie eelarves ülejääkisid näha ei ole, ja eelmistest aastatest puudujäägid järgmise aasta peale üle kantakse, on kuue aasta jooksul meie võlad ikka kasvanud, ja mina leian nüüd järgmise arvu siin kokkuvõetult 11.347.652.730 marka. Senniseid kogemusi arvesse võttes, tulevad veel mõnesugused summad kindlasti juurde. Kui nüüd meil riigikassasse mingisuguseid tagavarasid juurde ei tule, kuidas meie siis oma võlgadega hakkama peaksime saama? Missugused väljasaated peaksid seal õieti olema? Kuid ma ei tahtnud otsekohe võlgade juures peatuda, igatahes nende maksimise kohta peaksid teatud kavad olema. Kui vaadata riigikassa seisukorra kohta käivaid arvusi, siis leiame sealt, et Eesti vabariigi riigikassas on tagavarasid 2.705.015 kuldrubla. Omal ajal, nagu ma mäletan, oli see summa palju suurem. Meie leiame, et see summa 2.705.015 kuldrubla, mis riigikassas peab olema, on arvatud 1. novembril 1925 a. 30. novembril 1925. a. on Eesti panga arvete seisuga järgi riigikassa väärtusi Eesti panga käes kasutada olnud 2.792.190.745 Eesti marka. Eelarves ei ole kuldrubla väärtust üles antud, mina võtan 200 marka kuldrubla, selle järgi tuleks välja, et Eesti riigikassa summad on antud Eesti panga kasutada üle 14. miljoni kuldrubla väärtuses. Ma seaksin küsimuse üles ja nimelt rahvatoitluse kindlustamise mõttes. See peatükk oli muuseas Vene riigivõimu üheks tähtsamaks peamureks. Meil ei ole seda küsimust üldse üles tõstetud. Kuid ma küsiks, kui meil näiteks tõsine ikaldusaasta tuleks, missuguseid küllalt Baltimaade ajaloos juhtunud, ja Eesti riigikassal tarvis oleks summad välja panna, et oma

rahva tootlust kindlustada — kust peaks siis niisugused summad võetama? Kui loota Eesti panga peale, siis leiame tema aruandes näidatud arvete seisu arvustavalt vaadeldes, et Eesti panga likviid summad, see tähendab, need summad, mida võidakse hädakorral vabaks teha selleks otstarbeks, on õige väikesed. Järelikult riigikassast võetud summad on pikema aja peale kinni pandud, ja Eesti pank oleks viljaikalduse korral täiesti abitus seisukorras. Kuidas arvab Vabariigi Valitsus niisugusel juhtumisel, kuna meil praegu eelarve arutamise juures Eesti pangast juttu ei ole, Eesti pank aga meie riigi tagavarade kasutajaks ja valitsejaks on, omaga välja tulla ja kitsikusest välja pääseda ja rahva tootlust kindlustada?

Siis teine asi. Mina ei ole eriteadlane sellel alal, see on nimelt rahaasjanduses, kuid mina tean, kuidas Vene valitsus kullatagavarade kogumise suhtes toimetas, arvesse võttes sõja- ja nälvavõimalusi. Samuti tean, kuidas toimetas sellel alal Saksa riigipank. Koguti võimalikult suuri väärtmetallide tagavarasid riigipanga ja valitsuse käsutusse. Tööpooles, kui sõda lahti puhkes, võisid mõlemi nimetatud riikide valitsused õige kaua ilma takistuseta sõja ja rahva tootlustamisega ühenduses olevaid kulusid katta. Meil ei ole aga niisuguseid tagavarasid ei Eesti pangas ega ka riigikassas. Kui juhtuks meil nälgi, ei oleks Vabariigi Valitsusel mingit seljatuge, see on rahalist seljatuge, ja kuidas näiteks mõtleb Vabariigi Valitsus korral, kui sõda peaks lahti puhkema, mida minu arvates lähemate kümnete aastate jooksul küll ei juhtu, talitada ja rahakurssi hoida ning kust mõtleb ta sõjamaterjaali ja muud saada. Sõjaminister nõuab vahetpidamata sõjaväe ülalpidamiseks ja täiendamiseks suuri summasid, üldse laiutatakse riigikaitse alal, aga rahaasjandus sugugi selle kaitse vastu ei valmistu. Mulle näib, et kõik, mis sõjaministeerium teeb, on annulleeritud meie rahapoliitika läbi. Meie oleme sõja lahtipuhkemisel löödud enne, kui üht paukugi lastakse ja löödud nimelt majanduslikult, rahaasjanduslikult. On teada, et sõjapidamiseks on tarvis raha, raha ja veel kord raha. Minule paistab, et Vabariigi Valitsuse tegevuses rahaasjanduslikud väljavaated puuduvad.

Tahaksin veel teha mõne märkuse meie krediitpoliitika kohta üldse. Meie vabadussõja tulemused olid õnnelikud. Meie saime peale selle, et poliitiliselt vabaks saime, veel ühe summa oma sõjaliselt vastaselt. Minule näib, et meie oma krediitpoliitika alal senni midagi muud teinud ei ole, kui ainult seda õnnelikul kombel saadud tagavara kõigelementaarsemal kombel hävitanud, ja ma

ei näe, et Vabariigi Valitsus midagi sihi-kindlalt selles sihis oleks ette võtnud, et meie kodumaal olevaid rahatagavarasid, mida nende omanikud ise kasulikult tarvitada ei saa, koguda. Kaevatakse, et kapitaalipuudus on meil suur ja loodetakse, et väljamaa appi tuleb oma laenudega. Kuid nagu nimetasin, on meie võlad juba küllalt suured, ja kui võlgasid ikka veel juurde tehakse, siis läheb see ometi kord meie majanduslikust kandejõust üle. Siin peab teatud piir ette nähtud olema, milleni üldse üks rahvas võlgade tegemises minna võib. Et meie juba selle piirini oleme jõudnud, siis ei ole välislaenude tegemine meie rahaasjandusele üldse soovitatav, vaid meie peaksime rohkem oma koduste kapitaalide korraldamise peale mõtlema. Mulle näib, et kõik need suured kaebtused kapitaalipuudusest ei tule ainuüksi sellest, et meie vaesed oleme, vaid suurelt osalt sellest, et meie rahaturg on korraldamata ja et meie kõiki võimalusi ära ei kasuta, mis olemas, vaid loodame mingisuguse ime peale, Ameerika kullaonu peale ja ei tea veel kelle peale. Mina arvan, et meie Vabariigi Valitsus peaks ometi kord sellele arusaamisele tulema, et tuleb sihikindlalt krediitdiolude korraldamiseks tööle asuda ja meie kodumaa kapitaalide kogumiseks teatud organisatsioon looma hakata ja mitte öövahipoliitikat edasi ajama, et lasta igal väikesel grupil, kes mõtleb oma rahakotti korraldada, panka lahti lüüa, end direktoriteks valida ning anda niisugustele pankadele võimalust elada Eesti panga poolt antud avansside abil. Igatahes on meie erapangad teatud töörahakogumise alal ära teinud, kuid kõik see asi on täiesti korraldamata. Meil armastatakse tihti rõhutada meie kuuluvust Öhtu-Euroopa kultuuri ringkonda. Pean tähendama, et Öhtu-Euroopas tõesti sihikindlalt neid asju aetakse. Kuid meie ei näe eelarves, ei eelarve esitamise kõnes, ega ka Vabariigi Valitsuse deklaratsioonis, et Öhtu-Euroopa kogemusi oleks arvesse võetud. Ei tea, kas valitsus niisuguse asja üldse võimalikuks peab.

Siis on mul veel üks küsimus. Lugesin ajalehtedest, ja vist terve Eesti rahvas sai seda ajalehe kaudu teada, et meil on rahvasteliidust asjatundjad käinud meie rahaasjandust uurimas, et selle uurimuse tulemuse kohta on väljamaa lehtedes mõnesugused referaadid avaldatud. Nüüd, nagu kuulsin, on kutsutud uus imetegija rahaasjanduse alal ühe Inglise pangaeksperti näol. See peab jällegi reviderima meie rahaasutusi ja nende asjaajamisega tutvunema. See seab muidugi jällegi midagi kokku, mida Öhtu-Euroopas avaldatakse. Kuid mis meie majanduse arenemise kohta isegi kahjulik on. Ma ei saa aru

misjaoks teda tarvis on nüüd, kus juba asjatundjad siin on käinud. Minule näib, et kui meie oma terve mõistuse kokku võtaksime, siis neid rahaasjanduse tundjaid niipalju tarvis ei oleks. Mingisuguse nõiasõnaga meie rahaasjandust ju parandada ei saa. Oleks huvitav muuseas teada, kui palju need rahaasjanduse tundjad, kes välismailt siia tulevad, selleks et meie rahakurssi tõsta, meile maksma lähevad. Minule näib, et need asjatundjad meie rahakursi peale kõigeparemat mõju avaldanud ei ole. Igatahes paluksin Vabariigi Valitsust, eriti rahaministrit, siin sõna võtta ja rahvaesitust informeerida selle juba olnud asjatundjate aruande kohta.

Pidin veel ühe asjaolu peale tähelepanu juhtima. Nimelt on väljamaal, see tähendab mujal maailmas, mitmesugused äriettevõtted pankadega, see on rahaasjanduse keskkohadega, teatud vahekorras. Meil kõneldakse näiteks, et Eesti pank on nende summadega, mis tema riigikassast sai, peajasjalikult finantseerinud importööre, on peajasjalikult kaupade sissevedu soodustanud, kuna eksportöörid on lastud minna meie keskrahaasutuste juurest ära. Peab aga tähendada, et eksportkaubandus on väga tähtis tegur rahakursi stabiliteedi või üldse välis- ja sisekaubanduse tasakaalu viimise suhtes.

Meil ei ole mingisugust tähelepanu pööratud meie kinnitusaasjanduse peale, seal on lastud jälle minna, nii nagu ta minna on võinud, ilma mingisuguse juhita ja korralduseta. Kuna minule näib, et sellel alal võiks Vabariigi Valitsus õige palju teha ja muuseas tean mina, et Öhtu-Euroopas ja Ameerikas, on eriti elukinnitusseltsidel õige suured kapitaalid tagavaraks, mida mahutatakse pikaajalistesse laenusse. Muuseas finantseerivad kinnitusseltsid hüpoteegi- ja agraarpankasid. Meil on aga maapank asutamata, ning kinnitusseltsid on omapead läinud. Pean ütleva, et väljamaa kapitaaliga töötavad kinnitusseltsid, kelle kasud lähevad väljamaalaste taskutesse, on meie kinnitusalala oma kätte võtnud. Minule näib, et sellel alal riik peaks katsuma oma käed külge panna ja seda ala riiklikkudes huvides ära kasutada.

Siis oleksin ma huviga kuulda tahtnud Vabariigi Valitsuse seisukohta meie agraarkrediidi korralduse kohta. Nagu jutt juba oli, on meie maapank juba asutamisel, ja siin ei ole päevakorral mitte ainult maapanga põhikirja ja agraarkrediidi küsimus, vaid see on palju laiem. Nagu minul au oli siin Riigikogu kõnetoolilt seletada, mõeldakse meie põllumajandust toetada peajasjalikult riigikassa arvel, võetakse summast riigikassast ja lastakse uuest kraanist uute võlgnikkude tasku-

tesse ja rohkem mitte midagi ei tehta. Vähe-malt esitatud põhikirja järgi võib otsustada, et mingisuguseid teisi väljavaateid tema kokkuseadmatel ei ole. Kõik vanad vahekorrad agraarkrediidi alal on korraldamata, samuti jäävad need summad, mis Eesti panga kaudu on välja antud oma ette, ning ka põllutöömisteeriumi kaudu antud summad. Maapank aetakse meie krediidi korraldusesse vahele kui kiil, ilma ühegi orgaanilise sidemeta. Tekib mulje, nagu tahetakse seal meelega midagi lõhki ajada. Kui meie krediitpoliitika alal segadus valitseb, siis võite julge olla, et mingisugused väljamaa kapitaalid selle segaduse juures meie põllumajandust toetama ei tule. Kui keegi rahamees tahab kapitaali sisse panna, siis peab ta vaatama, missugused olud valitsevad. Meil, pean ütleva, väljavaateid mingisuguseid ei ole, on ainult üks pimedas käsi- kaudu kobamine ja muud mitte midagi.

Vabariigi Valitsus, meie maapanga projekti ette pannes, kirjutas seletuskirjas, et on karta olusid, mil Vabariigi Valitsus maapanga tegevuse ajutiselt seisma peab panema. Ma pean ütleva, et kui niisugused kurvad väljavaated tekivad juba panga asutamise juures, siis peaks asja teistviisi ajama. Ja mina tuletan meelde, et riigikassast ei ole rohkem välja jagada, kui 2 miljonit kuldrubla ja sellepärast peaks tõesti selle peale mõeldama, et meie oma rahaturult maapanka mingisuguseid summast juurde tõmmata saaksime. Eriti tuleks juurde tõmmata inimesi põllumajanduse alalt, kuigi mitte suuri summast esialgu loota ei ole, et nad oleksid seotud pangaga, toetaksid teda rahva hulgas ja et nad siis kui ajad paranevad, suuremaid rahasid võiksid kokku tuua. Seda ette nähtud ei ole. Pannakse maapanka ainult Vabariigi Valitsuse poolt nimetatud isikud ametisse, ja kuna meil niisuguseid isikuid ei ole, kellel suur usaldus ja suur külgetõmbe mõju on rahanduse alal, siis ei ole näha, et rahanduse alal avaneksid mingisugused väljavaated.

Kuna minul võimalust ei olnud maapanga põhikirja arutamise puhul agraarkrediidi korralduse kohta Öhtu-Euroopas sõna võtta, siis tähendaksin siin, et Prantsuse agraarpank ei ole, nagu ma eksikombel tähendasin, 68 aastat vana, vaid 102, nimelt on tema asutatud 1824. aastal. Tema annab muuseas hüpoteekarlaenu, annab neid pika- kui ka lühikeseajalisi, nimelt 1 kuni 9 aasta peale, peale selle veel omavalitsustele, avab hüpotekaar võlgnikkudele oma juures jooksvaid arveid, võtab raha hoiule ja mahutab neid oma põhikirja § 2. põhjal mitmet viisi. Niisama on Saksa agraarpankadel lubatud samasugused operatsioonid. Meil aga öeldi, et niisugune

agraarpanga korraldus mõeldav ja võimalik ei olevat. Kuid ma näen, et niisugune korraldus just selle maapanga korralduse painduvamaks teeks ja teda ühendusse viiks rahvaga, ja ühtlasi leian, et meie maapanga põhikapitaal ei peaks mitte üksinda kokku pandama riigi poolt antud summadest, vaid et tingimata meie põllupidajad ka sinna omaltpoolt teatud summa viiksid. Ühel on raha tarvis, aga teisel on teda ülearu. Meie Vabariigi Valitsus vaiks maapanga põhikirja arutamise puhul. Ma leian, et just niisugune vaikimine sarnase põhi-paneva ja elulise küsimuse juures täiesti andeks-andmatu on. Need oleksid küsimused, mida ma üles tõstan, ja ma arvan, et nende küsimuste peale vastamine oleks teatud progress, teatud kasu. Ma tahaksin veel öelda, mispärast üldse meie rahaasjandus ei edene ja mispärast meil kapitaali kogumine nii visalt läheb. Mina leian, et meie rahaturul tegutsevatel isikutel ei ole küllaldaselt määral avalikku usaldust. On selle peale välja mindud, et võimalikult ruttu isiklikult rikkaks saada, on mindud kahtlaste ärioperatsioonide peale välja, kuna ei ühtki plaani, ühtki tegevuskava ei olnud pikaajaliseks tegutsemiseks. Ärielu on niisugune asi, kus igal tingimusel teatud vastastikune usaldus maksab. Meil ei ole sellest veel aru saadud, et üldse inimese reputatsioon seltskonnas ka raha peale hinnatav asi on.

Siis leian ma veel üht asja, et meil on senni arvatud väljamaa rahaturu usaldust koguda selle läbi, et võimalikult kõik arved, mis meile ette pannakse, tingimata ruttame neid välja maksma. (M. Martna, stp: Teie soovitate, et vanad võlad jätame maksmata.) Mina ei soovita seda, vaid leian, et iga õige ärimees vaatab maksmise juures, kas vekslid allkiri ka oma on, kas võlakohustus mitte osalt ära makstud ei ole, või kas on vastu-arveid. On selge, et keegi vaene võlgadega ülekoormatud inimene, ilma varanduseta, kui tal mingisugust tagasimaksu kindlustust pak-kuda ei ole, raha laenuks ei või saada. (K. Kornel, rhv: Itaalias annab pank ilma käemeesteta laenu.) Tema hindab igatahes inimese maksuvõimalust. Ma tean, et meeletausus ja korralikkus teguriks on, et laenu saada, sest kelmile keegi tema varanduse juures laenu ei annaks, sest tema katsub oma varandust kõrvale toimetada ja maksimisest kõrvale põigelda. Kaks asja peab laenuusalduse tekkimisel olema, et inimesel peab teatud võimalus olema oma võlgu õiendada ja ta peab seda taht-ma.

Mul oleks veel sõjaministeeriumi alal mõned küsimused ette panna, aga ma arvan, et need on niisugust laadi, mis siit kõnetoolilt nende ettekandmise ebasoovitavaks teeb. Ma

leian, et see, mis seal tehakse, meie rahandusega mingisuguses kooskõlas ei ole ja kui kooskõla ei ole, siis on ka tegevus kasutu.

Juhataja **A. Jürman**: Sõna on faktiliseks märkuseks härra rahaministril.

Rahaminister **L. Sepp**: Ma jätkan endist, mis mul sõnavõtmise läbi pooleli jäi. Kõigepealt tubaka asjus rahaministeeriumi andmetel oli 1. detsembril läinud aastal vabrikute ladudes tubakat: A-S. „Tubak“ 339 puuda ja „Laferm“il“ 827 puuda. Viimasel on sellepärast rohkem, et seal 3 vabriku keskladu on ja sellepärast on seal ühe vabriku ladu suurem kui normaal, kuna teistes kahes vabrikus ladusid ei ole. Mis puutub minu eelkõneleja härra Jans'i andmetesse, siis on seal ekstarvamisega tegemist, kui arvatakse, et meil välislaenu suurenenud on. Küll on raamatutes juurde kirjutatud Inglise varustus-laenu, mis fundeeriti 1925. aasta jooksul, millest paistab, nagu oleks see võlg juurde tulnud. Tegelikult on see laenu ammu enne olnud ja on nüüd ainult arvestamise teel juurde kirjutatud, pärast seda, kui laenu lõpusumma kindlaks tehti. Küll on aga viimasel ajal välislaenusid ära tasutud: 1925. aasta jooksul Soome laenu 20 miljonit Soome marka, ja Prantsuse—13 miljonit franki, Inglise varustuslaenu summad olid aga selgitamata ja sellepärast ei olnud nad senni riigikassa raamatusse üles kirjutatud ja seisid lahtise võlana sõjaministeeriumi arvetes. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Ei olnud mingisuguseid!) Peale selle, mis puutub rahvasteliidu ekspertide aruandesse, siis on see trükitud, tõlgitud ja on välisministeeriumis saadaval. Ma palusin härra välisministrit, et ta need andmed laiali saadaks. (Vahelhüüded: On saadetud!)

Juhataja **A. Jürman**: Kuna Riigikogu on töötanud 2 tundi, kuulutan veerand-tunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 7.05 minutit.

Pärast vaheaja jätkub koosolek kell 7.25 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Jürman**.

Sekretäri kohal abisekretäär **L. Raudkepp**.

K. Kornel (rhv): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Pean kohe alguses tunnistama, et minul mingisugust kavatsust ei ole pikka eel-

arve-kõnet pidada härra rahaministri põhjaliku eelarve-kõne kohta. Ma pean kohe tunnistama, et härra rahaministri kõne on üks kõigeparem eelarve-kõne, mis rahaministrid rahvaesituses on pidanud. Eriti huvitav ja rikas oma mõtete poolest oli kõne teine osa. Mina tahan ainult mõnda nähtust alla kriipsutada, mis härra rahaministri kõnest nii valusasti kõrva puutus.

Kõigepealt otsekoheste ja kaudsete maksude vahekorrd. Seda vahekorrd ja selle vahekorrd arenemist pannakse igalpool õige teravalt tähele. Meil on ühiselt teada, et Inglismaal oli enne sõda otsekoheste ja kaudsete maksude vahekorrd otsekoheste maksude kasuks 2:1, Saksamaal oli see 1:1, Prantsusmaal aga oli ta otsekoheste maksude kahjuks 1:2, ja rahaasjanduse tundjad tähendavad, et just tänu Inglise tervele maksusüsteemile — tervist nähtakse just sellest, et siin otsekoheste ja kaudsete maksude vahekorrd on niisugune, kus ülekaal on otsekohestel maksudel — Inglise rahaasjandusel võimalus oli rasket ilmasõda väheste vapustustega üle elada.

Kui meie oma eelarvet hakkame vaatlema, siis näeme, et meie riigi algaastatel oli see maksude vahekorrd, võrreldes teiste välisriikidega, kaunis soodne otsekoheste maksude suhtes. Ja 1920. a. oli meil isegi optimiste, kes arvasid, et meie otsekoheste ja kaudsete maksude vahekorrd hakkab arenema Inglismaa sihis. (M. Martna, stp: Kas neil siis üldse vahekorrd on?) Jah, teatav vahekorrd, nimelt arvuline vahekorrd on olemas, ja selle saate Teie kätte, kui Teie võtate vanad eelarved ja neid summasid eelarves üksteisega võrdlete. (M. Martna, stp: Rahaministri ütelduse järgi on otsekoheste maksud 1,9%). See võrdlus igatahes on väga huvitav, aga mina ütlen, et selle vahekorrd kujunemine on väga kurb. Kui meie võtame 1924. a., siis näeme, seal on veel otsekoheste ja kaudsete maksude vahekorrd 1:4, 1925. a. kohta aga ja praeguses eelarves on see vahekorrd juba 1:5. See tähendab, järjekindel arenemine otsekohestele maksudele vaenulikus sihis. Siin peab nüüd otsekohe ühe tõsiasja välja ütleva, et meie rahaministrid on omale rahandussüsteemi väljakujundamise küsimuse õige lihtsaks teinud — nad on kaudsete maksude pärvett ujunud. Kahtlemata võisid nad seda osalt sellepärast teha, et kui 1920. a. lõpul kaupade sissevedu vabaks anti, siis oli võimalik tollidega tõesti sissetulekut lõigata ja otsekoheste maksusüsteemi väljaarendamist kõrvale jätta. Kas aga soovitav on siin vanas sihis veel kaugemale minna, see on väga küsitav. Ma toaksin ka mõned näited — võib olla, et neid näiteid palju rohkem oleks, aga mina võtaksin ainult

ühe, kus minu arusaamise järgi kaugemale on mindud, — kui see kohane oleks. Kui võtame meie posti-telegraafi-telefoni peavalitsuse sissetuleku, siis näeme, et meil telefon annab suurt ülejääki telefonimaksude arvel. Ma küsiksin — mis siis telefon on? Kas ta uhkuse asi on? Ma leian, et telefon on kehva inimese ühendusabinõu. Isegi rohkem. Kuski üksikus maa-nurgas on telefon julgeoleku abinõu. Ja on andeksandmatu sarnane nähtus, et ühes riigis telefonimaksu pütatakse nii kõrgele kruvida, et telefon kipub kättesaamatuks uhkusajaks muutuma. Kõrge telefonimaksu üle ei kaeba üksinda maaelanikud, vaid ka linnaelanikud. Rikkal mehel on auto, ta võib autoga ühendust pidada, aga kehval peab telefon kättesaadav olema. Kui telefoni ülejääkidest tahetakse uusi liine ehitada, siis lepime sellega, kui aga telefon selleks ülejääki annab, et tahetakse ülejäägist Tallinna linnale automaat-keskjaam sisse seada, siis on see täiesti andeksandmatu asi. Üldse peab ütleva, et otsekohestel maksudel on suur kasvatuslik mõju. Aga teisest küljest on ka selge, et otsekoheste maksude süsteemi järjekindel läbiviimine nõuab laiemate hulkade kõrgemat hariduslikku järge ja ühtlasi ka kõlblustunde väljaarenemist. Aga ühtlasi hoiavad otsekoheste maksud riigikodanikke alaliselt elavas huvis maksusüsteemi vastu. Ja kui otsekoheste maksude süsteemi kodanikkudele ebaõigena tundub või see kodanikke rõhub, ollakse alati valmis parandusettepanekutega esinema. Ja süvenetakse nendes küsimustes, mis igat riigikodanikku peaksid tõsiselt huvitama. Meil aga, kus järjest lõhutakse kaudsete maksude süsteemi väljaarendamise sihis, võetakse kodanikult selle väga tähtsa küsimuse juures kaasaraäkimise võimalus ära. See on väga kurb. Härra rahaminister ütleb, et kui meil praegu maksuinspektor täpselt seadustest kinni peab, siis võib ta võimatu teravasse vahekorrd sattuda maksu-maksjatega. Selle juures ma ei kahtle. Mis aga selle juures südamevalu teeb, on see, et mispärast ei ole mõeldud selle peale, et sarnaseid seadusi, mis maksuaparaadi vastu võivad lausa vihavaenu tekitada, senni muudetud ei ole, mispärast nende muutmise peale mõeldud ei ole. Peab ütleva, et Riigikogu siin omalt poolt on teatud tõuget püüdnud anda. Mina isiklikult olen sellest asjast väga huvitatud olnud, nimelt olen mitmes komisjonis selle eest sõdinud, kas ei saaks juba käesoleva Riigikogu päevil meie otsekoheste maksude peakomiteed ümber kujundada, andes temale rohkem finantskohtu kuju. Seal tuleks siis ka hariliku kohtu asjaajamise põhimõtte teataval määral maksma panna, et kui näiteks maksuamet määrab kodanikule maksu suurema summa pealt, kui

kodaniku enese poolt avaldatud, siis ei tohiks olukord nii edasi kesta, et kodanik peab selgeks tegema, et tema tulu vähem on, vaid maksuaparaat peab tõendama, et kodaniku tulu suurem on, kui maksja teatanud. Nendele minu põhimõtetele vaieldi komisjonides ägedalt vastu, kuid tolleaegne rahaminister härra Vestel lubas siiski, et vastav seadus esitatakse. Selle seaduse käigu järele olen kaks aastat valvanud, aga kahjuks see seadus ei tule ega tule Riigikogusse. Pean ütleva, et kui meie nii edasi läheme ja endist tempot tarvitame otsekoheste maksude seadusandluse alal, siis võib see kurb vastolu, mille peale härra rahaminister nii teravat tähelepanu juhtis, et seda teravamini teha otse võimatu, veel rohkem esile tulla ja tuleb öelda, et siin on midagi katki, et siin haige koht on, mille peale Vabariigi Valitsusel väga tõsiselt tuleb mõelda.

Teine kurb toon härra rahaministri kõnes oli selles osas, kus ta käsitas koosseisude kokkutõmbamise küsimust. Härra rahaminister ütles, et tema ei usu, et valitsus siin midagi ära teha saaks ja arvab, et ainuke tee oleks see, kui ametasutused oleksid huvitatud sellest, et koosseisud kokku tõmmata. Läänud aasta eelarvekomisjon püüdis selles küsimuses edasi jõuda ja esines ettepanekuga, mis tundus tolleaegsele Vabariigi Valitsusele kõigiti vastuvõtmatusena, ja valitsus saatis portfelli ministri vastavale ettepanekule vastu vaidlema. Kuid hääletamusega, õigemini — vastuhäälatajaid ei olnud — otsustas eelarve üldkomisjon, et sooviavaldus tuleb vastu võtta, et loodaks segakomisjon, kes seda asja hakkab edasi lahendama. Siis aga leidis valitsuse esitaja, et see küsimus kuulub täielikult valitsuse kompetentsi ja teatas, et valitsus tahab ise ses asjas midagi ära teha ja et Riigikogu ei saa siin midagi teha. Nüüd aga arvab härra rahaminister, et valitsus ses asjas ei suuda midagi ära teha. Aga mina küsiksin, mis pärast ei lastud Riigikogu ses asjas midagi teha, ja mis pärast oli Vabariigi Valitsus segakomisjoni vastu? Peaväiteks oli: kuidas see läheb, et segakomisjonis istuvad valitsuse esitajad ja Riigikogu liikmed kõrvuti, kuna Riigikogu on valitsuse peremees. Aga pärast nägime, et läinud aastal oli ka niisugune juhus, kus sellest põhimõttest kinni ei peetud, kuid see oli välispoliitiline samm ja sellepärast ei taha ma selle juures pikemalt peatuda. Aga mina arvan, et seda küsimust tuleks tõsiselt kaaluda. Isiklikult arvan ka, et ametasutuste eneste huvitamane koosseisuse vähendamisest, nagu härra rahaminister ise tähendas, ei oleks kõige parem tee ja kahtlemata tuleks otsida teist teed. Siinjuures tuleb mul meelde, kuidas ses asjas Ameerika ametasutustes lugu on. Ameerikas

on hindamiskomisjon, kes teatud aja järele hindab ametniku töövõimet. On välja töötatud keskmised normid. Kui ametniku töövõime vastab keskmistele normidele, siis saab ta koosseisudes ettenähtud koha järgi määratud palga, on ametniku töövõime üle normi, saab ta palgakõrgendust, vastavalt oma suurenenud töövõimele, on aga ametniku töövõime alla normaalse või alla teatava normi, kaotab ta koha. Asi on seega päris lihtne. Võib olla, tuleks ka meil katsuda tähendatud Ameerika süsteemi. Mina arvan, et valitsus peaks selle küsimuse lahendamise väga tõsiselt võtma ja peaks ära kasutama Riigikogu kaastööd.

Edasi lähaksin härra rahaministri kõne teise — positiivse osa juurde. Selles osas tõmbab härra rahaminister üksikuid huvitavaid jooni meie majanduselu alal, selle väljarenemise alal ja loomulikult peatub selle juures esimeses järjekorras meie tähtsama rahvamajanduseala — põllumajanduse juures. Härra rahaminister rõõmustas meie põllumajanduse saaduste hoogsa väljaveo pärast. Õige on ju, et ta kasvab õige kiiresti, kuid kas ei ole see siiski liiga optimistlik, kui meie sellest tahaksime järeldada, et selle ala arenmisel asi täitsa korras on. Härra rahaminister ise tähendas, et meie rahvamajanduse alal töövõiljakus õige väike on, tuleb rehkendada väikeste ülejääkidega ja kapitaali rentabiliteet on väike. Ma küsiksin, kas on ka meil tõsisemalt järgi uuritud, kui kõrge meie põllumajanduse rentabiliteet on? Teistes maades on ta väike, Daanis isegi 4%. Ma saan aru, et niisugusel maal, nagu seda Daani on, kus põllumajanduslik intensiiviteet õige kõrge on, võib rentabiliteet madal olla. Aga meil, kus intensiivsuse amplituud kõrgem, võib ka rentabiliteet kõrgem olla. Igatahes paistab mulle selge olevat, et nendele põllumeestele, kes praeguse pangaprotsendiga on kapitaali investeerinud, kitsikus kätte võib tulla. Muidugi mõista loodan ma, et sellel alal võib asutatav põllupank parandust tuua, aga igatahes on meil küllalt põhjust kaaluda, kas ka sellel alal mõne aja pärast mõni väike üllatus teravalt ilmsikstuleva kitsikuse näol ei või juhtuda. Ühenduses sellega tahaksin ma härra rahaministri tähelepanu juhtida ühe asja peale. Nimelt meie põllumajanduse saaduste väljavedu ei ole küllalt hästi korraldatud. On ju teada, et meie põllumajanduse peaväljaveo aine on või, mis turgu leiab peaaesjalikult Saksa- ja Inglismaal. Vaieldakse selle üle, kumb neist turgudest meile tähtsam on, kas Englise või Saksa turg. Ma ütlen otsekohele, et otsust võib anda turu tähtsuses see, missuguse turuga meil parem laevauhendus. Parem laevauhendus on meil

Saksamaaga. Kui teie ligemalt hakkate vaatama, missuguste raskustega meil siin tegemist, siis tuleb öelda, et siin siiski mõnda ära teha tuleb. Praegune Saksa liin, mis käib üle Tallinna, on Saksa-Soome laevaihisuse käes. Ta viib meie või 36 tunniga Stettiini, siis, kui meie või jaoks ruumi on, kui soomlased kõik ruumid pole ära võtnud. on aga soomlased kõik laevaruumid kinni pannud, sest Soomel on eesõigus, siis jäetakse juulikuus ka kõigepalavama ilmaga meie või maha. Need on kiirsõidu-reisijatelaevad, jõuavad küll õige ruttu sinna, aga neil puudub külmetusruum ja loomulikult ei ole nendel või jaoks eriruumi, sellepärast tuleb tihti nii välja — seda kaebavad meie „Estoonia“ direktorid — et meie või jõuab Saksamaale ja temal on sulanud koor ümber ning teda ei saa enne müügile lasta, kui tuleb külmetusmajja paigutada ja seal mõni päev seista lasta, alles siis võidakse teda turule saata. Vaadake, see on halb. Peale selle on veel mõned vähemad raskused, ma nende juures ei taha peatuda. Kui meie võtame nüüd liini Inglismaaga, siis on asi siin palju halvem. Inglismaa ja Tallinna vahel on otseühendus, aga ühendus Tallinna-Inglismaa vahel käib Riia kaudu. Nii siis sõidutatakse meie või rahuliku südamega Riiga, peetakse mitmed päevad kinni, ja siis sõidutatakse Inglismaale, paigutatakse sealjuures teda mitu korda ümber ja vahest võib või sarnasesse ruumi sattuda, kus näiteks heeringa või mõne muu aine lõhn, mis kergesti võile juurde jääb. Arusaadav, et sarnase veokorralduse juures meie oma või eest täit hinda kätte ei saa. Kui nüüd meie mehed kaevavad selle Englise liini puudulikkuse üle, siis vastab liiniomanik: ma maksan isegi liinile juurde, mis teie veel tahate. Võib ju olla, et ta juurde maksab, igatahes mõjub sarnane veokorraldus väga halvasti meie või tervise peale. Seda küsimust on päris tõsiselt meie ühistegeliku keskkorralduse ringkondades kaalutud ja leitud, et hea oleks, kui võimalik oleks käima panna võrdlemisi väikest laeva, umbes 700—800 tonniltist, millel oleks aga oma külmetussisseade. Ma ei tahaks selle küsimuse juures pikemalt peatuda, peatuksin siis, kui meie laevasõiduameti likvideerimise küsimus arutamisele tuleb. On isegi välja kalkuleeritud, et arvesse võttes meie sissevedu oleks ehk võimalik laevale kindlustada vedusid täie koormaga, mitte üksi väljasõidul, vaid ka siis, kui ta tagasi tuleb. Miks see küsimus mulle isiklikult nii tõsine on, selle peale tahaksin ma veel tähendada. Omal ajal, kui kõneldi valuuta registreerimise kavatsustest, tekkis küsimus, kuhu õieti meie valuuta siis läheb.

On meelde jäänud, et arvati, et meil ümmarguselt 1 miljard Eesti marka aastas kulub meritranspordi peale. Sellepärast arvan mina, et see on üks väga tähtis osa, nimelt meie laevanduse arendamise küsimus, millest härra rahaminister, kõneledes majanduslikkudest kavatsustest, täiesti mööda läks. Mina ei oleks saanud kuidagi sellest vaikides mööda minna. Võidakse küll öelda, et see on ala, mis nõuab suurte summade kinnipanemist; tuuakse võib olla väitena ette, et praegu on ju tonnaashi üliproduksioon, kus laevad ennast ära ei tasu, kuid selle peale vaatamata püüavad kõik riigid oma laevandust arendada. See on arusaadav, sest laevastik on õieti valuutaallikas. Kui meie oma laevastiku hoogsamalt välja arendame, siis jäävad igatahes need sajad miljonid valuutat koju, ja meie teeniksime veel koguni teiste maade kulul. Juba kahe aasta eest elarve üldaruandjana juhtisin ma tähelepanu selle peale, mida nüüd teha kavatsatakse, nimelt meriasjanduse peavalitsus üle viia teedeministeeriumi alt kaubandus-tööstusministeeriumi alla, ja seda kavatsust tuleb tervitada. (Teedeminister O. Amberg: On ka omad raskused.— K. Ipsberg, põl: Päril ilmaaegu!) Endised härrad teedeministrid, kes armastasid, võib olla, laia valda valitseda, neile muidugi see välja-vaade ei meeldi. Ma pean ütleva, et see samm oleks õige.

Kaubandus-tööstusministeeriumile, keda on lastud välja surra aastaastalt, oleks kahtlemata väga meeldiv, kui alad, mis oma sisu poolest sinna alla peaksid kuuluma, ka tema alla viidaks. Ja kahtlemata kuulub meriasjanduse peavalitsus rohkem kaubandus-tööstusministeeriumi, kui teedeministeeriumi alla, ning sellepärast tuleks seda sammu tervitada. Et meriasjanduse peavalitsus kaubandus-tööstusministeeriumi alla just praegu läheb, siis tekivad mõnesugused kahtlused, sest on ju teada, et meie praegune kaubandus-tööstusminister härra Veberman on üks ägedamatest riikliku laevasõiduameti vastastest olnud. Ja mina kardan, et kas ei saa meie kaubandus-tööstusministeerium riiklikule laevasõiduametele kõrgeks hauakaevajaks. Oleks hea, kui meie riiklik laevasõiduamet sellest üle pääseks. Tema aitaks laevanduse arendamisele kaasa, nii nagu tema muuseas seda ka Lätis on teinud, mida ma teile ette võin lugeda „Kajast“, mis on põllumeestekogude häälekandja, kelle hulka ka härra Masik kuulub, kes siin alati hoolega vaelnud riikliku laevasõiduameti vastu. 17. jaanuaril 1926. a. „Kajas“ on ilmunud väike artikkel, mille pealkirjaks on „Lätis annab riiklik laevasõiduamet igal aastal kasu“ ja mille lõpusõnad ütlevad nii: „Imestama

peab ainult, kuidas meil alata nii ajakirjanduses kui ka Riigikogus kära tehakse, et riiklik laevaäri üldse kasudega töötada ning eralaeväärudega võistelda ei suutvat.“ Mu härrad, mul on väga hea meel, et ka Teie ridades meelemuutus on maad võtnud, mida tuleb tervitada. Mina isiklikult ei poolda väga riiklikke ettevõtteid, kuid ei eita ka nende tarvidust neil juhustel, kus on tarvis teerajaja osa etendada, nagu käesoleval juhtumisel või väljaveo alal. Sellepärast olen mina sellest kirjutusest erilisel huvitatud, ja ma hoian seda lehte heameelega alles.

Edasi minnes tööstuse organiseerimise juurde, millest ka härra rahaminister kõneles ja mille kohta ta ütles, et on tervenemist märgata, pean tähendama, et ei saa salata, nimelt kui võtame arvustiku andmed, mis hiljuti ajakirjanduses ilmusid, et väike- ja kesktööstuse peale on võrdlemisi vähe rõhku pandud ja siin oleks küll soovitatav, et ka nende tööstusharude peale rohkem tähelepanu pöörataks.

Härra rahaminister peatus ka meie vähese tööviljakuse juures. Igatahes on see küsimus, mida tuleb väga tõsiselt kaaluda. Omal ajal, kui oli Washingtoni konventsiooni kinnitamine, peatusin ma selle juures lühidalt. Ma tahan härra rahaministri väidetele täienduseks väikese arvustiku ette kanda, kui kõrge Ameerika tööviljakus on. Ennesõjasest arvustikust, mis Vene kohta käis, selgus, et Ameerika tööline suudab 4 korda rohkem saadusi valmistada, kui Vene tööline, aga ta sai ka neli korda rohkem palka, kui Vene tööline. Kui meie nüüd võtame selle arvustiku käesoleva aja kohta, siis leiame ühe huvitava nähtuse ja nimelt, et Ameerika, kõrge valuuta maa, maksab oma töölisel 2½ korda kõrgemat reaalpalka, kui saab Euroopa tööline, näiteks Saksa- ja Prantsusmaal, aga sellepeale vaatamata on Ameerika kaubad võistlusvõimsed. Mu härrad, teie teate väga hästi, kui suured on Ühisriigid. See on õige suur maa ja ta siseturg on väga laialdane, aga huvitaval kombel sellel maal, mis väga suur ja laialdane, püütakse siseturgu veelgi laiendada. Ma mõtlen selle all nimelt saaduste standartimist. Selle kohta loen ma teile paar arvu ette. Ma ei tea just, missugusest aastast need on, aga igatahes on need uuemad andmed ja vist 1923. a. sügise või isegi 1924. a. kohta. Sellest arvustikust loeme järgmist: Omal ajal valmistati Ameerikas vedrudega raudvoodid 78 tüüpi, nüüd 4. Enne valmistati haigemaja voodid 40 tüüpi, nüüd ainult 1, vooditekkisid enamalt 78 tüüpi, nüüd 12; piimanõusid enamalt 49 tüüpi, nüüd 9; metallist pesunõusid enamalt 1114 tüüpi,

nüüd 72; seinatahvleid enamalt 90 tüüpi, nüüd 3. See on selle maa saaduste standardimine, kus õpetatakse inimesi tarvitama ainult ühte tüüpi kaupa, ja see aitab turgu laiendada. Meil kaevatakse, et meie saapad on kallid. Nad on kallid, see on tõsi sellepeale vaatamata, et meie tooresnahkade väljaveole takistust teeme. Ameerikas on saapad odavad sellepärast, et ameeriklane kannab ainult ühte tüüpi saapaid, meie kaks saapavabrikut aga valmistavad mõnikümme tüüpi saapaid, ja see teeb valmistuse kallimaks. See on minu arvates üks väga tähtis punkt, kus meie peaksime ameeriklaste käest õppima, eriti meie väikeses riigis, kus turg on piiratud. Meil tuleb hakata rahva maitset kasvatama ja tuleb aidata rahvast õpetada lugupidamisega vaatama teatud kauba tüüpi peale. Ameerikas riietuvad inimesed ühtemoodi, kui mõni teistmoodi välja näeb, siis öeldakse kohe selle kohta, et see on inimene, kes ei oska lugu pidada riiklikust majanduspoliitika põhimõttest. Seda kasvatustööd aitaksid meie juures teha ühistegelikud ettevõtted. Kuid see on ala, mida Vabariigi Valitsus oma deklaratsioonis on kahe silma vahele jätnud. Valitsuse deklaratsioonist leiate teie küll, et valitsus tahab koos töötada kaubandus-tööstuskajaga, aga koostööst ühistegevusega pole kuulda. Ja ometi on näiteks meie ühistegelik kaubandus suuresti arenenud. Meie ühistegelik kaubandus rahuldab mõnel alal, võtame näiteks kunstpõllurammu — kunni 90%, soolas — 50% ja isegi sarnases aines, nagu suhkrus — 31% jne. kogu vabariigi sisseveost. Ja mis puutub ühistegelikku valmistusse, siis rõõmustas rahaminister või väljaveo üle. Ja või on 90% ühistegelik valmistus. Ühistegevusest arusaamine on meie juures õige laialistes ringkondades kaunis laiali lagunenud, aga hästi ei taha tema läbi lüüa sealt üles. Siin võiks jälle Ameerikast näiteid tuua, kuidas seal tahetakse isegi ülevalt alla organiseerima hakata. Lugege Ameerika Ühisriikide põllutööministri kõnet, kus ta ütleb, et ühistegevuse peale peab rõhku panema, temaga peab koos töötama ja teda peab võimalust mööda toetama, ja et põllutööministeeriumi juures tuleb asutada ühistegevuse departamang. Samane arusaamine peab ka meie juures alt üles Toompea lossi tipuni jõudma.

Eriti oli mul veel väga hea meel kuulata seda osa, kus härra rahaminister kõneles kodukäsitöö arenemisest ja ühtlasi tähendas väga õieti, et sel teel on meil võimalik seal ära kasutada seda töö energiat, mis vabaks jääb, eriti talvekuudel maal. Selle juures ma pikemalt peatuda ei taha, kuid seda tuleb tõsiselt tervitada. Kui meie oma tööviljakuse

küsimust tahame tõsiselt võtta, siis ei tohi siin asja teist poolt ära unustada, nimelt tuleb meil hakata töölisi rohkem huvitama tööviljakuse saavutusest. See on meil kahe silma vahele jäänud. See on jällegi üks külg, mis meie tööstuse probleemi arenemises kaasa aitab. (O. Amberg, krst: Meil ei taheta tükitööd teha!) Seal pole üksi tükitööga tegemist. (O. Amberg, krst: Võib olla on Ameerikas nii kaugele jõutud!) Seal ei ole ettevõtjad sellele seisukohale asunud, et tööliste laiskuses etteheiteid teha, vaid seal on töö organiseerimise juures tähtis, et niihästi masinad kui ka töölised täie töövõime annaksid. Töö organiseerimise alal oldakse aga meil kaunis võhikud ja selle peale ei ole meil mõeldud. Teisi riike on see küsimus väga huvitanud. Minu teada on see rootslasi huvitanud juba enne 1907. aastat, ma lugesin sel aastal Rootsi autori Cassel'i tööd saksakeelses tõlkes teises väljaandes, ja sakslased saatsid 1912. aastal oma eriteadlased Ameerika majanduselu uurima. Praegu on mul siin ees jällegi Saksa autori töö, kes alles paari aasta eest Ameerika majanduselu õppimast tuli. Ma soovitaksin teile ka seda lugeda, siis vähemalt saate sellest küsimusest teise pildi. Ameerikas on teine seisukord, seal leitakse, et ettevõtja ei peaks ükski oma ettevõtet kohaste masinatega varustama, vaid sellega peab käsikäes käima töö organiseerimine ja ka töölise huvitamine tööviljakuse saavutustest. Seda on juba ameeriklastest õppinud sakslased ja teised, kuid ma ei taha ajapuuduse pärast selle juures pikemalt peatuda, ja sellepärast võiksin ma sellega oma lühikese kõne lõpetada. Härra rahaminister ütles veel oma kõne lõpus, et ta on optimist ja arvab, et meie rahvamajandus üldiselt tervelt areneb. Kahtlemata on härra rahaministril siin õigus, kuid minu arvates on meil siiski mõnesuguste raskustega tegemist ja võib olla, ka üllatustega. Aga kui meie õigel ajal üles seame õiged juhtnöörid, ja nendest püüame järjekindlalt kinni pidada, siis ei võiks need üllatused meil pikemaks ajaks peatuma jääda.

J. Laidoner (põl): Lugupeetud rahva-
saadikud! Ma tahaksin puudutada paari küsi-
must, mis minu arvates eelarve arutamise
juures tähelepanu nõuavad. Kõigeesiteks
puudutaksin ma meie ametiasutuste suurust
ja ametnikkude rohkust. Juba lugupeetud
eelkõneleja puudutas seda küsimust, kuid ma
arvan, et see küsimus on niivõrd tähtis meie
riigi elus, et teda tuleb veel mitu korda aru-
tada. Seda on arutatud juba I Riigikogu
ajal ja seda on arutatud ka II Riigikogu tööde

ajal igal aastal. On ju arusaadav, et ühe asutuse
organiseerimise juures alati õige palju amet-
nikke sellesse asutusesse võetakse, ja harili-
kult alles siis hakatakse neile tööd otsima, kui
ametnikud juba kohapeal on. Nii on see ka
meil juhtunud, ja ma ütlen, et siin ei saa
kedagi süüdistada, sest see on loomulik
nähtus ühe asutuse organiseerimise juures.
See oli ka loomuliknähtus meie ministriumide
organiseerimise juures. Nüüd on aga vist
igäühele selge, et aeg on käes, kus meie
peame oma valitsusaparaadi nii lihtsaks
tegema, kui vähegi võimalik. See on odavam ja
kiirustab tööd. See on vist küll aabitsatõde,
et meie valitsusasutused on liig keerulised ja
teiseks on meie ametnikkude arv riigis väga
suur ja ei vasta sugugi meie kandejõule. Me
peame igalpool lihtsuse juurde püüdma, selle
vastu vist keegi ei vaidle. Küsimus on ainult
see, kuidas seda läbi viia. Ma pean otsekohe
tunnustama, et meie lugupeetud härra raha-
ministri kõnes see osa, mis puudutas amet-
nikkude arvu küsimust, mulle väga võõrasta-
vana tundus. Tema oli selles küsimuses väga
pessimistlikus arvamises, et seda on väga
raske läbi viia ja seda peab andma amet-
asutuste eneste kätte. Ma olen nõus, et seda
on raske läbi viia, aga kui üks ülesanne on
raske läbi viia, ega sellepärast temast kuidagi
viisi ära öelda ei tohi ja ei saa. See meetod,
et anda seda ametasutuste eneste kätte, seda
kuidagi heaks kiita mina isiklikult ei saa.
Lugupeetud rahaminister ütles, et väga raske
on ühel inimesel seda läbi viia, et meie nii-
sugust diktaatorit ei leiaks, kes kõiki amet-
asutusi tunneks. See on õige, niisugune amet-
nikkude vähendamise diktaatori ülesseadmine
vist ka tagajärgi ei annaks, aga mina arvan,
et niisugune diktaator peab olema Vabariigi
Valitsus oma täies koosseisus, kellel selles
küsimuses minu arusaamise järgi küll vist
Riigikogu enamus seljataga on, sest Riigikogu
enamus kiidaks kõik need sammud sel alal
heaks. (Vahelhüüe paremalt poolt: Vae-
valt!) Kui ka on üksikud vastuvaidlemised,
siis on need üksikud. Üldine tahtmine on,
et meie aparaat peab olema lihtsam ja amet-
nikkude arv väiksem.

Muidugi on raske küsimus siinjuures,
et kui ametnikud lahti lastakse, siis on nende
seisukord lõpmatu raske. Selle peale peab
mõtleva, neid ei tohi uisa-päisa uulitsale
visata. Aga ka sellest küsimusest saab üle,
kui meie seda lahtilaskmist järk-järgult toime-
taksime. Veel täna üks meie lugupeetud riigi-
tegelastest-ametnikkudest suggereeris mi-
nule mõtet, mis ta on katsunud ka läbi viia,
et lihtsalt teatud aja jooksul mitte ühte amet-
nikku juurde ei võeta. Loomulik väljalange-

mine on ikka, ja vaadake, mõne aja pärast, aasta 1, 2, 3 pärast, ongi juba õige suur protsent vähem, ei ole peaaegu lahtilaskmist olnud. Kuid seda võib läbi viia ainult Vabariigi Valitsuse kindla tahtmisega, ja mina julgen veel kord toonitada, et selles aktsioonis saab küll vist Vabariigi Valitsusel praeguse Riigikogu enamuse seljataga olema ja tahaksin uskuda, et tulevase Riigikogu enamuse saab ka seda tegema, (J. Holberg, põl: Ei ole!) sest ilma selleta on ju loomulik et kui meil aparaat nii suureks jääb ja niipalju ametnikke on, siis riik ei saa nii suuri palkasid maksta, meie ei saa kvalifitseeritud ametnikke, meie aparaat on ja jääb nõrgaks.

Veel juhiksin ma tähelepanu selle peale, et meil praegu ametasutustes on üks väga halb väärnähtus, see on ametnikkude ümberkäimine kodanikkudega, ta ei ole alati korrektne. Meil kahjuks tikub päevavalgele vaade, et kodanik on riigi päralt, aga mitte riik kodaniku päralt, kuna on ju tõsiasi, et see peaks ümberpöörduvalt olema. On kaebtusi õige tihti selle üle, et ametnikud käivad hariliku kodanikuga väga kõrgilt ümber, mitte korrektelt. Aga veel rohkem on kaebtusi selle üle, et ametasutustest kuidagi vastust ei saa. Ei ole ametasutustes otsustamisvõimet. On isegi niisuguseid kaebtusi, et ei saa ei „ja“ ega „ei“ vastust, lihtsalt vastus jääb lahtiseks. Inimesed käivad mitte ainult päevade, vaid nädalate viisi ja ikkagi vastust ei saa. Vaadake, see nähtus on jällegi üks kõige kurvematest, ja minu arusaamise järgi on ta niivõrd tähtis, et iga Vabariigi Valitsus peab selle peale kõigesuuremat rõhku panema ja katsuma, et niisugused väärnähtused kaoksid.

Teine niisugune väärnähtus on see, et meil praeguses olukorras ametnikkude keskel hakkab kaduma vastustunne. Mina olen seda küsimust paar korda puudutanud, kord isegi Asutava Kogu ajal. Meil on igalpool vastutus läinud komisjonide peale üle. Kui teie jälgite kohtuaktidest kohtuprotsesse, mis igasuguste kuritarvituste juures on ja kui teie vaatate seda hariliku kodaniku seisukohast, siis teie näete, et seal on terve ahelik komisjone — üks komisjon otsustas seda viisi, teine komisjon — teistviisi ja kolmas kolmatviisi ja lõppude-lõpuks ei ole kellelgi niisuguse otsustamise juures vastutust, vastutus kaob nii öelda kuskile ära ja keegi ei ole süüdlane. See läheb mõnikord niiöelda anekdootideni. Mul tuleb meelde juhtumine läinud suvel, kui minul oli Vabariigi Valitsuse poolt auväärt ülesanne Inglismaale sõita meie võlgade reguleerimiseks ja meie sealse võla fundeerimiseks. Minule anti teada meie võla arve ja suurus, esitatud arvete suurus

ja et sellest summast on makstud 80 tuhat £ Tuletan meelde, et sellest räägiti enne Riigikogus ja ka ükskord rahaasjanduse komisjonis, et meil on Inglismaale 80.000 £ juba võlgu makstud. Keegi ei kahelnud selle juures. Meie praegusel ja ka tolelaegsel lugupeetud härra rahaministril olid kindlad andmed, et niipalju on ära makstud. Mina lähen Inglismaale ja julgen seal öelda, et meil nii- ja niipalju on makstud. Mulle vastatakse väga viisakalt, et „Teie eksite, (M. Martna, stp: Suurepäraline!) ei ole makstud.“ Mina ütlesin, et ei või olla kahtlust, aga siiski saatsin kohe telegrammi ja palusin, et minule saadetakse telegraafi teel kviitung konsulaadi kaudu. Paari päeva pärast saan vastuse, et ei ole makstud, et omal ajal on küll sõjamineisterium nõudnud, et nii- ja niipalju ära makstaks ja sõjamineisteriumile saadeti riigikassa poolt kviitung, et 80.000 £ on ära makstud ja sõjamineisteriumi eelarvest maha kirjutatud. Sel ajal oli ta 23 miljonit, nüüd on ta 150 miljoni ümber — see on 80.000 naela. Sõjamineisteriumi paberite seas on niisugune olemas, kust sõjamineisterium võib lugeda, et sarnane summa on makstud. Sõjamineisterium annab niisugused teated, need lähevad rahamineisteriumi tagasi, et kõik on korras. Ometi ei olnud aga kõik korras. Minul isiklikult oli väga suur konfuus, sellest sain ma üle, aga nüüd tähendaksin mina ainult, et meil on olemas ministeeriumid, on riigikontroll, kes leiab üles niisugused summad, mis on väga tihti õige väikesed kõrvalekaldumised, aga korraga 80.000 naela, 140—150 miljonit, see on silmade vahele jäänud. See tuleb sellest, et ei ole kellelgi vastutust, ei ole kes peab vastutama, puudub see, kes peab ütleva, see on nõnda aga mitte teisiti. Mina tõin selle näite ainult kui nähte, mis minule isiklikult silma paistis, aga mina arvan, et iga tegelane, kellel üldises elus on tegemist olnud, võib sarnaseid näiteid tuua. See on puudus ja seda peab ka alla kriipsutama, ning valitsusaparaadi järkjärgulisel ümberkorraldamisel peab seda arvesse võtma, et meie riigiametnikkudel oleks igal ühel oma kindel vastutav ala, sest ilma selleta töötada ei saa. Ma korra juba tähendasin siin, et üks meie lugupeetud riigitegelastest, nüüd juba kadunud, nimelt omaaegne teedeminister Kark, minule kord ütles, kui mina olin eelarvekomisjonis, et sõjaväes on igal reamehel teada, et temal nii ja nii tuleb vastutada ja ta tunneb oma ülesannet, aga mina — teedeministri abi — mul ei ole seadustes ette nähtud ei ülesandeid ega vastutust. Tema ise ütles seda, mitte mina ei nõudnud seda tema käest. Vaadake, niisugune on seis-

kord, ja see ei ole õige, seda meie peame katsuma parandada.

Puudutaksin ka veel ühte küsimust, meie teedeministeriumi elust ja teedeministeriumi tegevusest, mis mulle viimasel ajal väljamaal reisisid silma on paistnud. Meil räägitakse, et vaadake, passide süsteem on väga halb jne., olla väga halb propaganda meile. Õige — sest kui sa tahad sisse sõita, on passide saamine õige tülikas, sest tuleb võtta viisumid läbi Saksa, Poola, Läti, Leedu jne. See on väga raske toimetus, ja kui seda saaks lihtsustada, oleks see väga hea ja see oleks, nii öelda, väga heaks propagandaks meile. Sellest aga saadakse siiski aru, sest viisumid on praegu terves ilmas, olgugi et see on raske küsimus ja seda tuleb lihtsustada. Aga vaadake, mida meie senniajani ikka veel ei saa, on otsepilet väljamaale, olgugi, et on peetud kõiksuguseid konverentsisid raudteed- asjanduse alal. Kui teie tahate praegu Londonist osta pileti Eestisse, siis teie ei saa. Lähetate Cook'i juurde, see on suurem reisibüroo Londonis, seal igalpool tuntud, siis öeldakse, et Eestisse otsepiletit ei saa, aga Angoorasse saab küll. See üllatas mind väga ja ma küsisin siis meie saatkonnast järele, kuidas sellega lugu on. Seal vastati, et saab küll, aga keegi büroo Müller müüb seda. Asi on aga nõnda, et Londonis vaevalt keegi teab Müller'it, aga Cook on tuntud terves ilmas, ta on Londonis igal uulitsanurgal. See on üks väikene asi, aga on vajalik, et saaks seda korraldada, et sõidupiletit võiks igalepoole osta. Samuti on bagaashiga, on vaja nõnda korraldada, et bagaashi saaks otsekohe kohale saata. Nüüd on küll juba üks väikene parandus sel alal olemas, see on, et nüüd võib juba siit kunni Eydkuhnen'ini saata, enne võis aga ainult kunni Riiani, aga ma sooviksin küll, et oleks vähemalt võimalus kunni Berliinini saata, sellepärast et just neile, kes meile siia tulevad, see kõige tülikam on, meie ise ju lepime sellega, oleme harjunud kõigist raskustest üle saama, kui oli enne ühendus veel viletsam. Väljamaalaste suhtes on aga need nähtused väga mittesoovitavad ja eitav propaganda meie mõttes — üks maa kuhu ei saa piletitki osta. Sellest peame üle saama, ja ma arvan, et siin ülesaatmatuid raskusi küll ei tohiks olla. Igast maast jääb mulje, kuidas sinna reisitakse, missugused raskused teel on jne. Mina pean ütleva, et igast Lääne-Euroopa riigist Eestisse sõitmise juures on pileti saamise raskused palju suuremad, kui kuhugi Lõuna-Ameerikasse sõitmise juures.

Puudutaksin veel üht küsimust, mis meile viimasel ajal silma torganud. See on meie kaitseväge vormi küsimus. Kaks aastat tagasi

ma juba analüseerisin pikemalt seda küsimust ja tähendasin, et vormiküsimus kaitseväge elus ei ole teise- või kolmandajärgu küsimus, see on eluline küsimus ja selle peale peab kõigesuuremat tähelepanu pöörama ja katsuma teda otsustada pärast suuremaid kaalumisi, et ta tuleks välja otstarbekohasena. Kaitseväge peab olema teenistusvorm. Teenistusvorm peab olema vastupidav, otstarbekohane, lihtne, kena ja mitte kallis. Teenistusvormi küsimus on meie kaitseväge enam-vähem rahuloldavalt lahendatud, ehk ma isiklikult pooldaksin küll veel lihtsamat vormi. Mis minu arvates otstarbekohane ei ole, on see, et teenistusvorm on väga kõrge kraega ja see ei ole teenistuse juures kõige otstarbekohasem. Ka võib olla mõnda teist lihtsustust. Üldiselt võib aga öelda, et siiski kaitseväge teenistusvormi küsimus on meil võrdlemisi hästi lahendatud. Selle küsimuse lahendamine ei olnud ka väga kerge. Nüüd on aga teine küsimus, see on nõndanimetatud esitusvormi küsimus. Ma julgen selle peale tähendada, et igal ohvitseril, igal sõduril peab õigus olema igal ajal ja igal pool, kui tal on tarvis esineda, teha seda teenistusvormis. Teine küsimus on aga, et igal ohvitseril peab olema ka üks korralik ülikond, mida võiks võrrelda pühapäeva- või pidukuuega, nii nagu seda on igal korralikul kodanikul, kes tööd teeb, ja selles riides, mis tal töötegemisel on, pühapäeval välja minna ei taha. Pole ju ühtki, kes sama riidet pühapäeval kannab, mida ta töö juures kannab. Ka ohvitseril on õigus omale esitusvormi nõuda, sest temal peab ju samuti parem kuub olema, nii öelda pühapäevaeluks, kui seda nii võiks vormuleerida. Küsimus on ju see, kuidas meil see küsimus on lahendatud. Mina tähendasin juba, et mina jagan täiesti seda vaadet, et igal ohvitseril peab olema kaks vormi, teenistusvorm ja siis nii öelda pühapäeva- või piduülikond. Ma tähendasin juba, et esinemine peab võimalik olema teenistusvormis. Missugune peaks siis olema meie ohvitseride piduülikond. Ta peaks olema võimalikult lihtne ja mitte väga kallis. Ta peaks olema nii öelda kooskõlas meie rahva üldise miljöoga või pildiga. Samuti peaks ta olema enam-vähem ühesugune sõduri vormiga. Vaatame, kuidas ta meil on välja kujunenud. Kas ta on kena? Mina isiklikult ei loe ühtki asja kenaks, kui see on väga kirju, kui temale on väga palju ilustusi peale pandud ja kõiksuguseid ilustusi odavast metallist, nõndanimetatud kassikullast. Minu arvamise järgi see praegune vorm kena ei ole. See on ju muidugi maitse küsimus. Edasi, kas on ta otstarbekohane? Mina ütleksin, et otstarbekohane ta ka ei ole selle-

pärast, et ta on liiga komplitseeritud ja teda ei ole sugugi lihtne kanda. Ta lõige on keeruline ja peab väga kehavormide järele olema. Esiteks on teda raske õmmelda ja teiseks ei ole kuigi palju rätsepaid, kes oskaksid seda keerulist vormi ilusasti õmmelda. Lihtsus puudub selle vormi juures täielikult. Ka on ta kallis sellepärast, et temal on peale riide veel keeruline õmblemisviis ja kõiksugu ilustused peal. See teeb ülikonna kalliks. Ja mis veel kõigesuurem pahe — teda võib kanda ainult uuenä. Kui see nõndanimetatud esitusvorm natukene vanaks on läinud, siis ei ole ohvitseril temaga midagi peale hakata. Ta ei saa teda kuskil tarvitada ja isegi „Täiturul“ ei osta teda keegi. Ka kulub ta õige ruttu. Mispärast? Sellepärast, et need kirjud lisandid ja kandidid lähevad õige ruttu mustaks. Ka siis kui ta kapis seisab, läheb ta mustaks. Mina isiklikult teenisin Venemaa ühes kõigevanemas polgus, leib-grenadeeride polgus. See oli ainukene polk Venemaal, mille munder eraldus vähe teistest selle läbi, et tal käise otsad olid natukene teist värvi kui üldine munderi riie, ja kollased kandidid. Kollane värv on niisugune, mis kõigerohkem määrdub, ja seda oli sellel polgul ainult pagunite vahel, mitte mujal. Meie ohvitseride vormil on kollased kandidid ja just kollased kandidid on need kõigerohkem määrduvad. Seda peab küll igaks tunnistama. Kõigepealt tuleks aga nimetada seda, et selle munderi kandmine ei vasta meie ohvitseri büdshetile. Meie ohvitseri büdshet on niivõrd piiratud, et teda enam rohkem piirata ei saa. Kujutage ette juhtumist, mis harilikus elus tihti ette tuleb, et ohvitser läheb pidule või kuskile võõrsiks oma hiilgavas munderis, aga tal ei ole võimalust oma naist vastavalt riidesse panna. Tal ei ole võimalust oma naisele ühtki õhtukleiti muretseda, vaid see peab harilikus sitsikleidis minema. Võrrelge nüüd selle ohvitseri hiilgavat vormi ja tema naise riideid. See käib muidugi vaesemate ohvitseride kohta. See on meie oludes niisugune asi, mis paneb ohvitseri, kelle büdshet niikui-nii äärmiselt piiratud, veel raskemasse seisukorda. Ma ütlesin veel rohkem — ta ei vasta meie rahva üldisele miljööle. Meie rahvas on üldiselt võetud kehva. Kehvus on meie üks tundemärk, seda kriipsutas alla meie lugupeetud härra rahaminister väga selgelt. Mina tähendan ka, et meie rahvas oma riiete suhtes on võrdlemisi lihtne. Võtame näiteks jõuka talupoja: meie näeme, et ta oma riiete peale väga suurt rõhku ei pane ega mõtlegi hakata kandma neid riideid, mida ta siiaamaani kandnud ei ole. Kui mõned vast seda teevad, loetakse neid meil halpideks.

Nii ei vasta väga kirjutl väljaehitatud ohvitser meie rahva üldisele pildile. Siis on selle munderi juures üks halb faktor veel see, et ta väga lahutab ohvitseri sõdurist, ja on üheks propaganda abinõuks, et kiilu lüüa ohvitseri ja sõduri vahele. See on teada juba Vene revolutsiooni ajast kui ka praegu, et ohvitseri erinevust sõdurist igapidi ära kasutatakse, nii et ka selles mõttes on munderi küsimus eitav. Siis on veel esitusvormile juurde lisatud mõök. Mina peaksin küll küsima: misjaoks on praegusel ajal ohvitseril mõök tarvilik? Vanades sõjavägedes on see traditsiooni küsimus. Kui Inglise ohvitser mõnikord enesega mõõka ühes kannab, seda teeb ta väga harva, siis sünnib see traditsiooni pärast. Neil on see traditsioon juba sajad aastad vana, meil ei ulatu ta aga kaugemale, kui 1918. aasta lõpuni. Kuid ka sel ajal olid kõik vormi vastu ja ei tahtud isegi pagunid peale panna. Mina ütlesin, et pagunid peavad olema, et ohvitseri sõdurist eraldada. Kuid mitte ainult sõjaväes, vaid ka eraasutustes valitseb niisugune iseäralik nähtus, et igaks tahab vormiriietes olla. Ma tähendasin, et mõök on tarvilik ainult ratsaväel, ja kõigemodernsemates ratsavägedes on mõök sadula küljes ja püss käes. Kui ratsaväelane hobuse seljast maha tuleb, jääb mõök sadula külge ja kätte ainult püss. Kui meie ohvitser lahinguväljale läheb, on tal tarvis revolver ja hea kepp. (Vahelhüüe keskelt: Misjaoks kepp?) Kepp on lahinguväljal väga tarvilik, ilma selleta läbi ei saa, aga mõõka tal tarvis ei lähe. (Vahelhüüe keskelt: Kepiga tuleb peksta!) Mõnikord ka seda!

Nüüd vaatame, kuidas on meil tekkinud see kirju vorm. Mina pöörasin sellekohase küsimisega väga lugupeetud sõjaministri poole, teades, et tema on üks ohvitseridest, kes oma eluajal ei ole iseäranis suurt rõhku välimise hiilguse peale pannud, kes alati võitles sellega, et peab lihtne olema. Omal ajal, kahe aasta eest tähendasin mina, et mina ei julge esitusvormi küsimust puudutada, sest mulle räägiti, et kõik ohvitserid seda vormi tahtvat ja sellega nõus olevat. Pean ütleva, et ^{9/10} kogu ohvitseride perest ei ole vist nüüd selle vormiga nõus, ei taha teda. Võib olla ma eksin, sest teiselt poolt öeldakse, et kõik ohvitserid jällegi tahtvat seda vormi. Kuid siin lubaksin enesele tähendada, et kui nad tõesti seda tahavad, siis nad aru ei saa, mis nad tahavad. Oli nõudmine esitusvormi kohta sisse antud, määras sõjaminister komisjoni, ja see töötas oma poolt välja kaunis komplitseeritud ja kirju vormi, kuid siis arvati, et sellest komisjonist veel küllalt ei ole, ja sõjaminister otsustas väeosade esitajad välja kutsuda. Need

tegid omalt poolt vormi aga veel kirjumaks. (Vahelhüüe.) Kommisjoni poolt väljatöötatud vorm oli palju lihtsam. Pean tähendama, sõjaväge ei saa juhtida demokraatlikkude printsiipide järgi, sõjaväes peab olema ikkagi autokraatlik kord. Võib olla, mõnel noorel ohvitseril, kes alles koolipingilt tuleb ja elu ei tunne, meeldib see vorm, kuid sellepärast ei tohiks siiski seda voolu nii kaugele minna lasta, et terve sõjavägi niisuguse vormi saab, ka siis, kui suurem osa ohvitseridest sarnast vormi nõuaks. Iga küsimust sõjaväes ei saa häälteenamusega otsustada, sest siis võiksime ka seda hääletada: kas lahingusse minna või mitte, ja siis oleks juba ühehääleline vastus—ei. Samuti ei saa otsustada sõjaväelisi küsimusi komisjonide teel. Siinkohal arvan mina, et lugupeetud härra sõjaminister eksinud on. Tema oleks pidanud küsimuse isiklikult ära otsustama, aga mitte sõjaväe esitajatelt nende arvamisi küsima. Edasi, kuidas saaksime üle sellest küsimusest? Kordan veel kord, minu arusaamise järgi on selge, et ohvitser ei saa igale poole, see on seltskonda või mingisugusele õhtule minna teenistusvormis, nahkrihmades. Esiteks ei ole see sugugi hügieeniline, on raske alati ühes ja samas riides olla, iga inimene vahetab riideid, sõjaväelasel aga puudub see võimalus. Peab lubatama ka teist erariiet kanda. Mistarvis? Tähdendan ja kordan võib olla kolmas kord, et ohvitser peab igal pool teenistusasjas, ka seal, kus teised hiilgavas ülikonnas, esinema teenistusvormis, neid esinemisi ei ole ju kuigi palju. Teine asi on aga ohvitseri esinemisega seltskondlikus elus. Kõigeparemini võiks küsimust lahendada lihtsalt sellega, et ohvitser võib esineda seltskonnas, see on väljaspool teenistust, erariideis. On ohvitseri, kes elavad Tallinnas ja teistes linnades ja jõukama seltskonnaga ja väljamaalastega kokku puutuvad, need võivad niisugustel õhtutel või pidupäevadel olla sabakuues; niisuguseid ohvitseri on aga kümme, kakskümmend isikut. Väljamaal on nii, et õhtutel või seltskonnas, kus vanemad herrad on sabakuues, noored võivad aga sinna minna lühikeses kuues või smokingis. Küsitakse, et kui meie ohvitser näiteks on väljamaal, kuidas peab ta seal esinema. Ütleme, meie meriväelane läheb väljamaale selles oma väikeses kuues, mis ei ole teenistus-, vaid töövorm, siis pannakse seda muidugi pahaks. Aga meriväe teenistusvormis võib ta igale poole ilmuda. Kui luba antakse erariideid kanda, siis on ohvitseril võimalik igale poole ja igasse kohta erariideis ilmuda. Neid ohvitseri ei ole palju, keda väljamaale komandeeritakse, ja neile peaks riik niipalju vastu tulema, et neile

võimalus antakse kõik vastavad tarvilikud tsiviilriided muretseda. Muidugi kodus on seda küsimust palju kergem lahendada. Näiteks kuskil provintsis mingisugusel piduõhtul ei ole kindlat õhtuülikonda tarviski, seal saab ohvitser läbi hariliku korraliku puhta ülikonnaga; siin on elu lihtsam ja saab kergemini läbi. Edasi peaksime vaatama ka selle peale, kuidas ohvitser oma vormiga ümber käib. Mundri kandmine on jäänud meile pärandusena veel Vene ja Saksa ajast, kus mundri kandmist nii väga ja väga kindlasti nõuti, olid lubatud ainult üksikud erandid, kus mundrita esineda tohtis. Sootumaks tuleks ära keelata aga ohvitserile mundris minna restoraani või kõrtsi. Kellel võimalik kõrtsiarvet õiendada, sellel on võimalik ka enesele sellekohast tsiviil-ülikonda muretseda, millega tema võiks kõrtsi minna. Sellega oleks see küsimus lahendatud. Restoraanis tekitavad vormiriided kõiksugu sekeldusi, sest kui tulevad kokkupõrked tsiviilhärradega, kes ennast paremini üleval ei pea, kui ohvitser, kuid kui tähele pannakse ohvitseri tema vormis, siis pannakse seda talle väga pahaks. Ma mäletan üht juhtumist. Seal tuli ette äpardus, et ohvitser oli natuke rohkem viina joonud, kui tarvis tuli kakelus, ning seltskond nõudis väga karmilt ohvitseri karistamist — teised osavõtjad olid seal aga palju rohkem purjus. Vaadake, niisuguseid juhtumisi tuleb meil õige sagedasti ette, aga siis kaoksid nad ära. Ma tähdendan veel, et meil see vormiküsimus on läinud õige kaugele. Kõik asutused tahavad omale vormi saada jne. See on liialdus ja sellele tuleb kindlasti vastu astuda. Ka ohvitseri vormi küsimus on minu arvates liialdatud, ja kui eksisamm on tehtud — ma loen niisuguse vormi isiklikult eksisammuks — siis tuleb seda parandada ja ainukene tee selleks on, et ohvitserile antakse võimalus esineda teenistusvormis, ja seltskonnas on ta eraisik ja muretseb omale erariided. Minu arvates oleks küll sel ajal, kui esitusvormi peale raha välja anti, parem olnud, kui ohvitserid selle rahaga endale tarvilikud eraülikonnad oleksid võinud muretseda. Minu arvates tuleb kõigile esitusvormidele kindlasti vastu vaielda.

Juhataja A. Jürman: Sõna on härra sõjaministril väljaspool järjekorda.

Sõjaminister J. Soots: Lugupeetud rahvasaadikud! Täna puudutas rkl. kindral Laidoner sõjaväe mundri küsimust. Seda sama küsimust puudutas ennem ka rkl. Martna, sedasama küsimust on ka ajakirjanduses puudutatud. Kõigepealt tahan ma

konstateerida seda fakti, et praeguse valitsuse ajal ühtki sõjaväemundrit kinnitatud ei ole, vaid kõik nad on kinnitatud koalitsiooni valitsuse ajal ja ma ei mäleta, et ükski rühma esitaja tol ajal oleks selle vastu väelnud. (J. Tõnisson, rhv: Vaidlesid vastu küll, aga jäid alla!) Ei keegi ei väelnud vastu, vaid kiitsid seda heaks. Edasi pean ma ütleva, et ükski sõjaminister ei ole eluaegne, tema on ajutiselt selle koha peal, ja kui kivi on hakanud enne teda mäest alla veerema, siis ei saa teda enam seisma panna, küll saab aga teda tõugata selles suunas, kuhu teda tarvis lasta veereda. Mina tuletan kõigepealt meelde, et kõigevähem on minu ajal mundrit muudetud. (Vahelhüüe: Kes mõtles mundrid välja?) Vaadake, mundrid ei ole ei mina ega ka Teie välja mõelnud, sest munder üldse oli enne mind ja ka enne Teid. Sõjavägi on alati mundris olnud. Ja sõjavägi on vanem kui meie. Aga ma tuletan seda meelde, et ka Eesti sõjaväelase munder juba vabadussõja ajal kinnitati ja see munder püsis ka kogu minu sõjaministeeriumis olemise aja. Kuid nüpea, kui pärast sõda mina sõjaväest olin lahkunud, oli seadusandlik kogu ise uuele liigile, nimelt arstidele, ohvitserimundri selga pannud. Sõjaväeametnikkudele oli uus munder tehtud, ohvitseridele olid tekkinud mingisugused konservikarbid märgid õlgadele. See kõik oli sündinud selle poole aasta jooksul, kui mind sõjaministeeriumis ei olnud. Edasi olin ma 2½ aastat sõjaministeeriumi juhtimas esimese Riigikogu ajal ja selle aja jooksul ei ole mina sõjaväelase vormi muutnud. Kõik see 2½ aastat püsis üks munder, niikaua ei ole veel ükski munder püsinud. (J. Tõnisson, rhv: Valmistati ette!) Valmistati ette küll, see on õige, sellepärast et ükski munder ei ole ideaalne, ja uue mundri nõudmine läks suureks. Kui meie nägime, et juba raudteelastel munder seljas oli, et politseinikkudele olid mõõgad välja antud, siis on loomulik, et ohvitserid ei saanud siis ilma mõõkadeta olla, ja kui muude ametnikkude mundrid oma hiilguse poolest kaugelt toredamad olid kui sõjaväelaste omad, siis tuli loomulikult mõtlema hakata ka sõjaväelaste uue mundri peale. Mina siiski vana mundrit ei muutnud, aga nüpea, kui minu järelkäija ametisse sai, oli sõjaväelastel kohe uus kirju munder seljas. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Kes oli Teie järeltulija?) Teie teate ise, kes minu järeltulija oli, Teie olite sel ajal ju ka Riigikogus; ega mina ise oma järeltulija ei saanud olla. See uus kirju munder, mis vastu oli võetud, varsti ei meeldinud ohvitserkonnale, ja sellepärast, kui ma uuesti ametisse astusin, oli jällegi ohvitserkonna soov, et munder tuleb

muuta. Iseäranis ei meeldinud selleaegsed kübarad. (K. Päts, põl: Kõrged mütsid ei meeldinud.) Juba enne mind oli otsustatud, et ohvitseridel peab olema ka esitusmunder ja selleks olid vastavad summad eelarvesse üles võetud. Mina sain valmis eelarve kätte, mina teda ise kokku ei seadnud ega teda ka sisuliselt mitte ei muutnud, Riigikogu võttis selle esitusmundri krediidi vastu. (J. Tõnisson, rhv: Sellepärast, et sõjaministeeriumi esitajad nõudsid.) Muidugi nõudsid, sest et tahtsid, ja ilma nõudmata midagi ei anta, aga mina seda ei ole nõudnud. Mis jäi siis minul üle? Minule ei jäänud muud üle, kui teostada seda, mis Riigikogu oli heaks kiitnud. Et teenistusmunder oli kirjuks tehtud, siis mina lihtsustasin seda. Olge nii lahked ja vaadake, siin teie värvilisi kante enam ei näe, mina olen selle mundri lihtsamaks teinud. Esitusmundri juures oli tarvis päris uus kava kokku seada ja sellejuures rehkendada ka sõjaväelaste arvamisega. Kui kava oli kokku seatud, siis tähendasid väeosadeesitajad, et meil on tarvis mundrit elustada ja selleks on siia nõõpi tarvis ja sinna on kanti tarvis. Kui inimeste maitse on niisugune, las nad siis käia oma maitse järele, ja mina olen kindel, et see munder suurema hulga ohvitseride maitsele täiesti vastab. (J. Laidoner, põl: Siis peab ütleva, et neil on väga halb maitse.) Võib olla, on halb maitse, aga ega siin midagi parata ei saa, iga inimene tahab oma maitse järele riidet kanda, ja miks meie siis vägistame nende maitset.

Mis puutub tsiviilriietesse, siis olen mina ammu ohvitseridele lubanud tsiviilriideid kanda. Aga mina küsaksin, kas nad kannavad? Ei, suurem osa ei kanna, ja ei kanna nimelt sellepärast, et tsiviilülikond on kallim kui esitusmunder. Kui ta tahab kanda esitusmundrit, siis teeb ta enesele kuue ja püksid, aga kui ta tahab tsiviilülikonda kanda, siis peab tal ka tsiviilpalitu olema. Muidu ei saa läbi. Ja kui ohvitser läheb kuskile pidule, siis peab temal olema smoking või frakk, ja see on palju kallim kui meie esitusmunder.

Mõõga kohta ütlen niipalju, et kui meie näeme puht tsiviilametnikke mõõkadega, siis ei ole mõeldav, et ohvitserkond oleks rahul ilma mõõkadeta. Praegu on lubatud käia ilma mõõgata, aga palju neid käib ilma mõõgata, ostavad ise ja panevad külge. (Naer.) Kui sõjaväelasel on tahtmine ja soov mõõka kanda, mispärast peaksime siis selle vastu olema. Minu arvates, kui mõõka üldse kantakse, siis kõigepealt peaks ikka sõjaväelased kandma, aga mitte vastupidi. (J. Vain, stp:

Aga kui nad endile suled peale tõmbaksid?) Sulgi ei ole meil tarvis. Kui teie sõjaväkke tuleksite, väeosaülem oleksite ja soovi avaldaksite, võib olla, et siis teie kompaniile lubaksite ka sulega kübarat kanda. (J. Vain, stp: See oleks siis Teie ihukaitse. Hüüded: Lõpetada!)

Juhataja **A. Jürman**: On ettepanek tehtud, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 26 häält, vastu 21 häält, seega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 8.50 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **A. Jürman**.

Sekretäär **J. Holberg**.

Abisekretäär **L. Raudkepp**.